

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra Historie

Tomáš Konečný

**Vojenská prezentace Augusta II. Silného.
Kulturně-militární analýza plánů cvičení saské armády
u Zeithain v roce 1730.**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Karel Podolský

Olomouc 2021

Prohlašuji, že jsem předloženou bakalářskou práci vypracoval samostatně pod odborným dohledem vedoucího práce a uvedl v ní veškerou citovanou literaturu a další využité informační zdroje.

V Olomouci dne 4. 5. 2021

.....

Tomáš Konečný

Rád bych rád poděkoval PhDr. Karlu Podolskému za cenné konzultace a rady, Mgr. Jiřímu Davidovi Ph.D. za ochotu a pomoc při práci s pramenem a Mgr. et Mgr. Vlastě Benové za korektury překladů z němčiny.

Obsah

Úvod.....	1
I. Historický kontext ležení u Zeithain.....	6
Podoba a původ Knihy s plány.....	6
Komu byly mapy určeny?	8
Zahraněčně-politická situace Augusta II. Silného.....	9
Militární (r)evoluce	11
Reprezentačně-militární inspirace Francií?	14
Saská armáda v roce 1730	14
II. Reprezenačně-militární vojenské ukázky v ležení u Zeithain	16
Část první – Dvorní tábor, pavilon a obelisk.....	17
Část druhá – Jednotlivé druhy vojska v ukázkách a grand revüe.....	19
Část třetí – Ukázky celé armády.....	26
Část čtvrtá – Bitevní ukázky	28
Část pátá – Závěrečné slavnosti a ceremoniál rozloučení	35
III. Vojenská kultura, orientalismus a geometrie v ukázkách	39
Vojenská kultura.....	39
Orientalismus v saské armádě	40
Geometrie v ukázkách	41
Závěr.....	44
Slovník pojmů	48
Prameny a literatura.....	50
Seznam použitých plánů.....	53
Seznam příloh.....	54
Resumé.....	55
Zusammenfassung	57
Přílohy	59

Úvod

Na území saského kurfiřtství, čtyřicet kilometrů severozápadně od Drážďan, bylo možné v roce 1730 spatřit neobvyklou podívanou. Ve dnech 31. května až 28. června zde, nedaleko Zeithain a Radewitz, probíhaly za účasti nejpřednějších diváků té doby slavnosti a vojenské přehlídky tisíců saských vojáků ve zdobených uniformách. Vedle Fridricha Viléma I., braniborského kurfiřta a pruského krále, přijely i desítky významných aristokratů, ministrů, důstojníků a vyslanců. Ti všichni dorazili, aby se nechali okouzlit leskem a mocí pořadatele, saského kurfiřta a polského krále Augusta II. Silného.

Jako jedinečná reprezentativně-vojenská událost své doby zanechaly manévry u Zeithain po sobě pamětní předměty a jiné prameny, které nám pomáhají vysvětlit jejich průběh a význam. Jeden z těchto pramenů se uchoval i v knihovně benediktinského opatství v Rajhradě.¹ Jedná se o rozměrnou knihu, podrobně zachycující tehdejší události a podávající nám cenné informace o tom, jak mohly podobné vojenské ukázky vypadat. Navíc nás vybízí k zamyšlení, zda nám, kromě popisu vojenských formací, může prozradit i něco více o této fascinující době. A následně nás přivádí i ke kladení řady konkrétních otázek. Jakým způsobem prezentoval August II. Silný svou armádu během cvičení u Zeithain v roce 1730? Či nemůže být za těmito vojenskými cvičeními ukrytý vojensko-symbolický jazyk ranně novověkých elit?

Pokusím se tyto a některé další otázky zodpovědět podobným způsobem jako Robert Darnton ve své knize *Velký masakr koček a další epizody z francouzské kulturní historie*.² Autor v ní rozebírá několik pramenů s nejasným významem, které následně dokáže interpretovat a čtenářům vyložit. I já se v této studii pokusím vysvětlit dobové smýšlení a uvažování na základě jednoho pramene, výše uvedené knihy vojenských plánů uložené v knihovně benediktinského opatství. Je navíc pravděpodobné, že v ní nalezneme obecnější poznatky přesahující danou kulturně-vojenskou událost. I z toho důvodu jsem při studiu ve větší míře věnoval pozornost nejen literatuře věnující se soudobému vojenství a saské armádě, ale také literatuře o panovnické sebe-reprezentaci a o samotném Augustovi II. Silném.

Z badatelského hlediska se přitom jedná o téma dosud zčásti nedotčené. I když se problematice ležení u Zeithain dostalo v minulosti pozornosti ze strany hned několika autorů,

¹ Knihovna benediktinského opatství Rajhrad, Grundrisse des Campements bey Zeithayn 1730, sg. R – DCCCLXXXVIII.

² DARNTON, Robert: *Velký masakr koček a další epizody z francouzské kulturní historie*. Praha 2013.

jako byl například Hans Beschorner se svými dvěma studii³ nebo Peter Langen,⁴ vlastního tématu militární reprezentace se dotkla pouze Elisabeth Mikosch ve studii janičářského batalionu Augusta II. Silného v *Im Lichte - des Halbmonds, Das Abendland und der türkische Orient*.⁵ V českém prostředí je tato událost reflektována Ivetou Coufalovou v článku *Štola Augusta Silného: jídlo a reprezentace moci ve vojenském ležení u Zeithain*.⁶ který na pozadí popisu slavnostního stolování a upečení zcela unikátní štóly zmiňuje i kulturně-vojenské souvislosti a dění spojené s ležením.

Zásadní význam pro sepsání této bakalářské práce měla kniha *Das Zeithainer Lustlager 1730-2005*⁷ z pera Gerharda Zwocha, vydaná u příležitosti 175. výročí popisovaných událostí. Autor v ní zachycuje průběh této výjimečné kulturně-vojenské slavnosti den pod dni. Činí tak navíc s časovým přesahem, kdy se zabývá jak plánováním jednotlivých vojenských ukázek, tak i jejich přetrvávajícím odkazem. Právě z těchto důvodů je tato práce důležitá i pro tuto studii. Poskytuje nám v podstatě úplný a ucelený popis událostí, což případnému badateli na jedné straně usnadňuje orientaci v dané problematice, na straně druhé mu ale především umožňuje soustředit svou pozornost na momenty z jeho pohledu podstatné a pokusit se o doplnění výkladu zmiňované knihy o nové poznatky a závěry.

Pramenná základna nezbytná pro další studium problematiky cvičení u Zeithain je poměrně široká. Ve sbírce Drážďanské zbrojnice se nachází kolorovaný manuskript s vojenskými mapami,⁸ které by měly být v nejbližší době, zřejmě ještě v tomto roce, digitalizovány. Další prameny týkající se ležení u Zeithain jsou uloženy „v Saském hlavním státním archivu v Drážďanech (Sächsisches Hauptstaatsarchiv Dresden), převážně ve fondech

³ BESCHORNER, Hans: *Das Zeithainer Lager von 1730*. In: Neues Archiv für sächsische Geschichte (28). Dresden 1907; TÝŽ: *Beschreibungen und bildliche Darstellungen des Zeithainer Lagers von 1730*. In: Neues Archiv für sächsische Geschichte (27). Dresden 1906.

⁴ LANGEN, Peter: *Eine Armee für den König in Preußen. Das Zeithainer Lager 1730*. In: GOSE, Frank (ed.) – WINFRIED, Muller (ed.) – WINKLER, Kurt (ed.) – ZIESAK, Anne-Katrin (ed.): *Preußen und Sachsen: Szenen einer Nachbarschaft*. Dresden 2014, s. 222–223.

⁵ MIKOSCH, Elisabeth: *Das sächsische Janitscharenbataillon beim Zeithainer Lager 1730*. In: *Im Lichte des Halbmonds, Das Abendland und der türkische Orient*. Dresden 1995, s. 289–295.

⁶ COUFALOVÁ, Iveta: „*Schaut wie A: Rex seine Armee jetzt speiset...*“ *Štola Augusta Silného: jídlo a reprezentace moci ve vojenském ležení u Zeithain (1730)*, (dále jen *Štola Augusta Silného*). In: JEDLIČKOVÁ, Blanka (ed.) – et al.: *Krajiny prostřených i prázdných stolů. I., Evropská gastronomie v proměnách staletí*. Univerzita Pardubice 2016, s. 79–92.

⁷ ZWOCH, Gerhard: *Das Zeithainer Lustlager 1730-2005. Zum Jubiläum des Campements der Armee Augusts des Starken zwischen Mühlberg und Großenhain*. Großenhain 2005.

⁸ *Plans des differents Exercices et Mouvements Militaire. Executes par les Troupes Saxones de sa Majesté le Roy de Pologne et Electeur de Saxe, au Camp de Teithayn de puis le 1.e jusq'au 25. de Juin, 1730*. Rüstammer, Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Bibliothek (library), Inv.-Nr. G 500/12.

Oberhofmarschallamt (10006) a Geheimes Kabinett (10026).⁹ Co se týče ostatních vojenských plánů, ve sbírce vojenských map a plánů anglického krále Jiřího III.¹⁰ se nachází jak námi zkoumané mapy ležení u Zeithain, tak i například plány Augustova vojenského cvičení z roku 1728 nebo manévru polské armády v roce 1732 u Czerniakówa. Množství těchto i jiných plánů přímo vybízí k jejich komparativnímu prozkoumání.

I když bylo téma ležení u Zeithain již v minulosti zkoumáno a popsáno, z dosavadního stavu bádání plyne, že význam militární prezentace během ukázek u Zeithain je téměř nedotčený. Stejně tak bývá téma militární nebývá reflektována ani v jiných pracích autorů zabývajících se vojenstvím raného novověku (například Möbius Katrin a Sascha,¹¹ John Lynn¹² nebo Christopher Duffy.¹³) Proto se tato studie zároveň pokouší otevřít širší téma militárně-symbolické prezentace raného novověku ve snaze nepřímou zdůraznit a vyzdvihnout částečně opomíjenou roli armády jako reprezentativního nástroje panovníka dané doby.

S tímto cílem je studie rozdělena do tří kapitol. První z nich se věnuje soudobému kontextu, přičemž si klade jednotlivé dílčí otázky: Co Augusta II. Silného vedlo k tomu, aby uspořádal takto velkolepé vojenské ukázky? Jaké cíle tím sledoval? Kapitola zároveň představuje zkoumaný pramen a pokouší se objasnit, jak se mohl jeden z jeho vzácných exemplářů ocitnout v benediktinském opatství v Rajhradě. Jádro práce, tedy samotná interpretace vojenských ukázek na základě pramene, je v druhé kapitole rozdělena na pět částí. Každá z nich v sobě shrnuje několik dní vojenských ukázek, přičemž má za cíl vyzdvihnout jevy, které mají nějakou společnou výpovědní hodnotu.

Třetí, závěrečná kapitola pak zastřešuje studii několika tématy, která jsou ve druhé kapitole sice zmíněna, ale dle mého názoru by jim mělo být věnováno více pozornosti. Jedná se o témata zabývající se geometrií použitou v ukázkách, orientalismem spojeným s těmito slavnostmi a vojenskou symbolikou.

⁹ COUFALOVÁ, I.: *Štola Augusta Silného*, s. 83.

¹⁰ Miscellaneous. Maps, views and diagrams of military reviews and encampments. In: <https://militarymaps.rct.uk/miscellaneous> [cit. 22. 5. 2021].

¹¹ MÖBIUS, Katrin – MÖBIUS, Sascha: *Prussian Army Soldiers and Seven Years' War, The Psychology of Honour*. London – New York 2020.

¹² LYNN, John: *Giant of the Grand Siècle, The French Army 1610–1715* (dále jen *Giant of the Grand Siècle*). New York 1997.

¹³ DUFFY, Christopher: *The Military Experience in the Age of Reason*. New York 1987.

Na konci studie je zařazen slovník použitých odborných pojmů, protože celý text se nese v duchu (obecně méně i více známého) vojenského názvosloví, jehož vysvětlení v textu by zbytečně narušovalo jeho plynulost a smysl. Proto budou slova zařazená do slovníku značena *kurzívou*. Zároveň je studie přímo v textu druhé kapitoly doplněna o části plánů pramene, které jsou pro význam a chápání textu klíčové. Seznam použitých plánů se nachází na konci práce. Měl by zejména usnadňovat případné zpětné dohledávání konkrétních plánů.

Jak bylo výše naznačeno, předložená práce se opírá zejména o cizojazyčnou literaturu. Je to dáno jednak tím, že se téma bakalářské práce nachází v německém jazykovém prostředí, ale rovněž i omezeným množstvím relevantní odborné či populárně laděné literatury v českém jazyce. Vedle již citované studie Ivety Coufalové, jejíž badatelský zájem se soustředí zejména na otázku víry Augusta II. Silného a jeho konverze ke katolictví, je tato významná osobnost reflektována v magisterské práci Nely Michalicové¹⁴ a v bakalářské práci Moniky Hruškové.¹⁵ I z toho důvodu se tato studie ve vztahu k Augustovi II. Silnému opírá o dvě německy psané knihy Karla Czoka: *August der Starke und seine Zeit, Kurfürst von Sachsen, König in Polen*¹⁶ a *August der Starke und Kursachsen*,¹⁷ které svým obsahem pokrývají nejrůznější náměty spojené s životem Augusta II. Silného a kulturně-politickým životem v saském kurfiřtství v tematicky řazených kapitolách.

Historiografie vojenství v České republice i ve světě je shrnuta velmi přehledně v pracích *Společenstvo hrdinů*¹⁸ Vítězslava Prchala a v *Krev, čest a hrůza*¹⁹ Petra Wohlmutha. Oba autoři přitom zastupují v tomto úvodu domácí i zahraniční historiky vojenství, kteří budou následně ve vlastním textu bakalářské práce citováni. Saské armádě v době cvičení u Zeithain se věnuje Reinhold Müller, který ve své monografii *Die Armee Augusts des Starken, Das sächsische Heer von 1730 bis 1733*²⁰ shrnuje jak důležité časové milníky ve vývoji armády,

¹⁴ MICHALICOVÁ, Nela: *Ke králi i k sejmů. Císařští diplomaté a habsburská politika vůči Sasko-polské unii v druhé půli vlády Augusta II. (1719-1733)*. Pardubice 2018 (nepublikovaná magisterská práce).

¹⁵ HRUŠKOVÁ, Monika: *Volba polského krále Augusta II. Silného očima císařských vyslanců*. České Budějovice 2010 (nepublikovaná bakalářská práce).

¹⁶ CZOK, Karl: *August der Starke und seine Zeit, Kurfürst von Sachsen, König in Polen* (dále jen *August der Starke und seine Zeit*). München – Zürich 2006.

¹⁷ CZOK, Karl: *August der Starke und Kursachsen*. München 1988.

¹⁸ PRCHAL, Vítězslav: *Společenstvo hrdinů: válka a reprezentační strategie českomoravské aristokracie 1550-1750* (dále jen *Společenstvo hrdinů*). Praha 2015.

¹⁹ WOHLMUTH, Petr: *Krev, čest a hrůza: historická antropologie pevnostní války na příkladu britských deníků z obléhání pevnosti Bergen op Zoom z roku 1747*. Praha 2017.

²⁰ MÜLLER, Reinhold: *Die Armee Augusts des Starken, Das sächsische Heer von 1730 bis 1733*. Berlin 1984.

tak podobu uniforem a složení jednotlivých druhů vojska. Kromě populárně-naučných brožur je to jediná kniha, která popisuje saskou armádu v první polovině 18. století.

Panovnická reprezentace je v bakalářské práci zastoupena unikátní knihou *Fabrication of Louis XIV.*²¹ Peter Burke v ní zkoumá konstruování obrazu „krále slunce“ a jeho proměnlivý vývoj v toku času. Kniha by mohla být výborným nástrojem pro porovnání obou panovníků, Augusta II. Silného a Ludvíka XIV., protože oba králové užívali (nikoliv náhodou) podobných reprezentačních nástrojů. V českém prostoru se věnuje obdobnému tématu Vítězslav Prchal. V již zmíněné knize *Společenstvo hrdinů*²² se zabývá reprezentačními technikami českomoravské šlechty ve způsobu konstruování svých zámků, v nich usazených zbrojnic a jejich obsahu a podobě.

Významnou inspirací byla i Foucaultova kniha *Dohlížet a trestat*,²³ v níž autor zkoumá časově šířeji rozkročené dobové myšlení s důrazem na vznik věznic. Nachází se zde pro kontext této práce důležité kapitoly o poslušnosti těla a prostředcích správného výcviku. Důležitost výcviku sice ve svých pracích zmiňuje více autorů, například John Lynn ve své knize o francouzské armádě,²⁴ Foucault však ve své knize vystihuje detailněji a citlivěji téměř neznatelné proměny chápání, které utvářelo i podobu vojenských ukázek u Zeithain.

²¹ BURKE, Peter: *The Fabrication of Louis XIV.* New Haven – London 1992.

²² PRCHAL, V.: *Společenstvo hrdinů.*

²³ FOUCAULT, Michel: *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení.* Praha 2000.

²⁴ LYNN, J.: *Giant of the Grand Siècle.*

I. Historický kontext ležení u Zeithain

Vojenské manévry v roce 1730²⁵ byly unikátní událostí uspořádanou saským kurfiřtem a polským králem v jedné osobě, Augustem II. Silným, při příležitosti dokončení reformy saské armády. Velkolepé kulturně-vojenské slavnosti trvající od 31. května do 28. června byly konané čtyřicet kilometrů severozápadně od Drážďan a účastnili se jí význační představitelé tehdejší Evropy. Vedle čtyřiceti sedmi knížat a vévodů, patnácti evropských a mimoevropských vyslanců, saských i zahraničních ministrů, důstojníků a dalších aristokratů, zaujímal nejpřednější místo pruský král Fridrich Vilém I. se svým synem, budoucím králem Fridrichem Vilémem II.²⁶

Podoba a původ Knihy s plány

Tato významná událost zanesla svůj otisk existence i do českých zemí. Konkrétně do knihovny benediktinského opatství v Rajhradě, v jejíž mapové sbírce se zachoval rozsáhlý soubor plánů svázaný do knihy, představující nejrozměrnější svazek knihovny. Kniha obsahuje nejprve titulní list, po němž následuje 110 mědirytinových plánů zachycujících architektonické prvky vojenského ležení, cvičiště podle jednotlivých fází vojenské přehlídky a prostorové uspořádání slavnosti, která se konala na závěr celé události. Plány mají jednotný rozměr 56 x 83 cm a jsou potištěné vždy jen po jedné straně. Některé plány jsou ručně kolorovány, převážně se jedná jen o zvýraznění schematických značek pro vojenské jednotky, které byly v dané fázi aktivní.

Soubor je svázan v celokožené vazbě tvořené silnými lepenkovými deskami a kryté tmavou hovězí usní. Hřbet je zdoben zlaceným slepotiskovým dekorem, na deskách jsou zlacené slepotiskové linky, „GRVNDRISSE DES CAMPEMENTS BEY ZEITHAIN 1730“. Na titulní listu je pouze mědirytinový název souboru „Grund=RIße Unterschiedenen Bewegungen und Kriegs Übungen, Chur. Sächßischen Trouppen Ihrer Majestät, Königs in Pohlen und Chur-fürstens zu Sachßen dem Lager den Zeithain von 1. bis den 26. Junii 1730. vollzogen worden.“ a jeho francouzský překlad „PLANS DES DIFFERENTS EXERCICES ET MOUVEMENTS MILITAIRES EXECUTEZ PAR LES TROUPPES SAXONNES DE SA

²⁵ Pro tuto událost se vžilo nejen pojmenování „Zeithainer Lustlager,“ které dokládá dojem, jaký tyto slavnosti zanechaly. V této práci bude ale nadále využíváno zejména pojmenování, které bylo použito i v námi zkoumaném prameni. ZWOCH, G.: *c. d.*, s. 4.

²⁶ ZWOCH, G.: *c. d.*, s. 69; MÜLLER, R.: *c. d.*, s. 17.

MAIESTÉ LE ROY DE POLOGNE AT ELECTEUR DE SAXE AU CAMPEMENT DE ZEITHAIN DEPUIS LE I.^R JUSQU'AU 26.^R DU MOIS DE JUIN 1730.“

Po titulním listě se nacházejí už jednotlivé plány, které budou blíže představovány a interpretovány v druhé kapitole. Při jejich interpretování bude uchován pojem plán, kterým se bude vždy myslet jeden list pramenu a zároveň i jeden manévr. Zatímco tiskařské desky vojenských ukázek byly ryty každá zvlášť, tak okolí cvičební plochy bylo připraveno na jedné tiskařské desce. Mapy nám přibližují výjimečnou kulturně-vojenskou slavnost, uskutečněnou na sasko-polském dvoře, tolik vzdáleném od benediktýnské knihovny kláštera. Člověka napadne přirozená otázka, jak se tam mohly ocitnout?

Petra Křivová, která se zabývala památkem písemnictví na Moravě, představila historii mapové sbírky knihovny benediktinského opatství v Rajhradě ve svém příspěvku na konferenci o problematice historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska. „Založení mapové sbírky benediktinského kláštera v Rajhradě lze datovat do roku 1868, kdy místní mnich Beda Dudík koupil z pozůstalosti rakouského šlechtice a vojenského důstojníka, hraběte Evžena Viléma Haugwitze sbírku map. K této sbírce se přidaly i atlasy, které již byly v knihovně zapsány a vznikla tak samostatná sbírka map a atlasů.“²⁷ Mohlo se jednat o část pozůstalosti Evžena Viléma Haugwitze nebo se tento svazek map řadí mezi první kusy sbírky, které už v knihovně byly? Aby bylo možné na tuto otázku odpovědět, bylo třeba zjistit, zda měl někdo z předků Evžena V. Haugwitze možnost tuto knihu plánů získat.

Jiří Karel Haugwitz, současník Augusta Silného, se vyskytl jako možný první majitel svazku map. Nejenže několik let sloužil v saské armádě – od roku 1693 do roku 1705 – ale dokonce se, dle Dagmar Ruzicky, vojenských ukázek přímo účastnil i se svým synem Fridrichem Vilémem Haugwitzem, budoucím reformátorem na dvoře Marie Terezie.²⁸ Jaké bylo poslání Jiřího K. Haugwitze na manévrech? Byl jedním z pozvaných zahraničních důstojníků? Kvůli absenci relevantní literatury by bylo možné tuto otázku jednoznačně

²⁷ KŘIVOVÁ, Petra: *Mapová sbírka knihovny benediktinského kláštera v Rajhradě*. In: <https://vmdelta.vkol.cz/cs/aktivity/konference-a-odborna-setkani/16--rocnik-odborne-konference/clanek/program-16--rocnik-odborne-konference/> [cit. 9. 4. 2021], s. 17.

²⁸ RUZICKA, Dagmar: *Friedrich Wilhelm Graf von Haugwitz (1702-1765). Weg, Leistung und Umfeld eines schlesisch-österreichischen Staatsmannes*. Frankfurt am Main 2002, s. 29.

odpovědět zřejmě pouze na základě studia dochované rodové korespondence.²⁹ I přesto ale existují náznaky, o něž je možné se ve své argumentaci opřít.

Jiří K. Haugwitz sloužil několik let v saské armádě, a i když nebyl v době ležení u Zeithain jejím příslušníkem, saské kurfiřtství o něj stále jevílo zájem. Lze to odvodit ze skutečnosti, že byl v roce 1734 povýšen do hodnosti generál majora, čtvrté nejvyšší hodnosti v saské armádě. Rovněž byl pozván na korunovaci Fridricha Augusta, syna Augusta Silného, polským králem. V rámci existujících dobrých vztahů se lze domnívat, že mu byly tyto mapy věnovány při příležitosti jeho návštěvy vojenských ukázek. Bohužel ale pro toto tvrzení chybí jednoznačný důkaz, a proto je třeba brát tuto spojitost pouze jako jednu z alternativ. Nemůžeme totiž vyloučit ani skutečnost, že se mapy mohly nacházet v klášteře už před koupí části pozůstalosti Evžena V. Haugwitze Bedou Dudíkem.³⁰

Komu byly mapy určeny?

Jak napsal Peter Burke v knize o sebezpřítaci Ludvíka XIV., je důležité zkoumat nejen formy „prezentací“, tisky, obrazy a sochy, ale také pátrat po jejich příjemci.³¹ Najdeme-li totiž obecnstvo, čtenáře, jemuž byla kniha plánů určena, můžeme lépe pochopit i záměr jejího zadavatele. Komu byla určena námi zkoumaná kniha vojenských plánů? Jako u jiných slavností byly i tyto mědirytiny určeny pro rozšíření slávy Augusta Silného.³²

Sláva, nebo jak píše Peter Burke „gloire“, se vine 18. stoletím jako červená nit. Utváření úžasu a uchovávání slávy ovlivňovalo rozhodování soudobé společnosti. Od budování soch, ražení medailí, ke konání slavností a prezentování bohatství, luxusu. Činnosti, které se nám dnes mohou jevit jako vzdálené nebo nerozumné, byly pro raně novověkou šlechtu něčím přirozeným. Uchovávání slávy přes tiskařský lis přitom bylo jednou z těch levnějších možností.³³ Nemůže proto překvapit, že podobné tisky jako jsou ty uložené v knihovně benediktinského opatství se nacházejí například i v Británii v *Royal Collection Trust*³⁴

²⁹ V knize Dagmar Ruzicky můžeme najít celý seznam archivů, kde jsou uchovány prameny týkající se rodu Haugwitzů. RUZICKA, D.: *c. d.*, s. 6–19.

³⁰ Tamtéž, s. 22–25; MÜLLER, R.: *c. d.*, s. 114.

³¹ BURKE, P.: *c. d.*, s. 151.

³² CZOK, Karl: *August der Starke und Kursachsen*, s. 32, 134, 262, 268; ZWOCH, G.: *c. d.*, s. 71.

³³ BURKE, P.: *c. d.*, s.: 5, 16; LYNN, J.: *Battle*, s. 140.

³⁴ Sbírká vojenských map anglického krále Jiřího III. je ještě hodnotnější, protože představuje více plánů táboření Augusta Silného i pruského krále Fridricha Viléma I. *Zeithain and Mühlberg, 1730*. In: <https://militarymaps.rct.uk/1729-32> (rct.uk) [cit. 22. 5. 2021].

či v německém *Württembergische Landesbibliothek*.³⁵ Kupodivu jedna z těchto knih byla i vydražena ve společnosti *Reiss&Sohn* za 1800 eur.³⁶

Chceme-li tedy číst mapovou sbírku a pokusit se ji správně interpretovat, je třeba mít na vědomí, že se jedná o dílo, které má ve čtenáři probouzet úctu nad velikostí a slávou saské armády. S tímto účelem jsou samozřejmě lidské chyby potlačeny, a naopak jsou vyzdviženy kvality saské armády. Proto nesledujeme – řečeno s určitou nadsázkou – to, co se ve skutečnosti událo, ale to, co August Silný chtěl, aby bylo spatřeno. Prostřednictvím plánů ukázek tak můžeme částečně nahlédnout do myšlenkového světa Augusta Silného a jeho ideálů. Proto je potřeba představit blíže onu dobu, dvacátá léta 18. století, a zamyslet se nad důvody, které Augusta Silného k uspořádání této kulturně-vojenské slavnosti vedly.

Zahranichně-politická situace Augusta II. Silného

August Silný³⁷ si byl ve dvacátých letech 18. století vědomý své zhoršující se zdravotní situace. V roce 1726 mu nemoc natolik přitížila, že ještě v prosinci téhož roku nechal sepsat svou poslední vůli.³⁸ Pro Augusta Silného bylo proto na konci dvacátých let 18. století důležité připravit pro svého syna Fridricha Augusta co nejlepší nástupnickou situaci.³⁹ Největším problémem bylo kýžené zachování personální unie Sasko-Polska, protože se i přes Augustovu celoživotní snahu nepodařilo změnit polský dědičný princip. V Rzeczysipospolité⁴⁰ byl totiž král volen polskou aristokracií.⁴¹ Vliv zahraničních dvorů byl přitom na tuto volbu polského krále klíčový, jak to prokázala už i volební kampaň Augusta Silného v roce 1697.

³⁵ *Grundrisse derer unterschiedenen Bewegungen und Kriegsübungen, welche von denen chursächsischen Truppen in dem Lager bei Zeithain 1. – 26. Juni 1730 vollzogen worden.* In: <http://digital.wlb-stuttgart.de/purl/bsz410327352> [cit. 12. 4. 2021].

³⁶ *Plans des differents exercices de Zeithain.* In: <https://www.reiss-sohn.de/de/lose/9454-A185-1906/> [cit. 12. 4. 2021].

³⁷ August Silný z rodu Wetinů, druhorozený syn Jana Jiřího III. Saského, nastoupil na saský trůn v roce 1694 po nečekaném úmrtí svého bratra Jana Jiřího IV. Saského, který po sobě nezanechal legitimního dědice. V roce 1697 se stal polským králem jako August II. po náročném kampani, která je popsána v bakalářské práci: HRUŠKOVÁ, M.: *c. d.*

³⁸ August Silný zřejmě trpěl cukrovkou. CZOK, K.: *August der Starke und seine Zeit*, s. 70.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Aristokratická republika polsko-litevského soustátí s voleným králem. CZOCK, K.: *August der Starke und seine Zeit*, s. 56.

⁴¹ CZOK, K.: *August der Starke und Kursachsen*, s. 264–268.

August Silný, vědom si této skutečnosti, proto vedl citlivou diplomacií mezi ostatními evropskými dvory ve snaze zajistit podporu nástupnictví Wettinů na polský trůn.⁴² I ostatní země zálibně hleděly na Rzeczpospolitou a zvažovaly možnosti, jak využít její nejisté budoucnosti ve svůj prospěch.⁴³ Jedním z těchto vlivných sousedů byl i sílící konkurent Saska, Braniborské kurfiřtství, v jehož čele stál od roku 1701 Fridrich Vilém I. jako korunovaný král v Prusku, o jehož zájmu územně spojit Braniborsko-Prusko nebylo pochyb. To ostatně dokládají i jeho jednání s Petrem I. Velikým o dělení Polska už v roce 1709.⁴⁴

Ba co více, na rozdíl od Ruska, které samo o sobě zhmotňovalo vlivnou zemi na vnitřní politické záležitosti Rzeczpospolité,⁴⁵ braniborsko-pruské zájmy ohrožovaly saské kurfiřtství i v postavení ve Svaté říši římské nebo v postavení mezi německými protestantskými státy. Ve dvacátých letech 18. století pak na základě eskalujícího obchodního soupeření obou zemí došlo téměř k otevřenému válečnému konfliktu.⁴⁶

I přes toto vyostřené geopolitické soupeření Sasko-Polska a Braniborsko-Pruska byly osobní vztahy mezi oběma jejími králi vstřícné. V roce 1728 Fridrich Vilém I. odjel do Drážďan za Augustem Silným a též i August Silný pruského krále v tomtéž roce navštívil v Berlíně. Při té příležitosti bylo Augustovi Silnému prezentováno cvičení pruské armády o 16 000 mužích, které na něj mělo silně zapůsobit.⁴⁷ Tím se dostáváme ke skutečnosti, že jednou z důležitých záruk suverenity jakékoliv panovnické dynastie a schopnosti prosazovat její zájmy byla samozřejmě mimo diplomacii i armáda.

Silná armáda byla u významných králů, kurfiřtů a císařů přímo očekávána, protože deklarovala a potvrzovala jejich moc. Navíc stát dobře připravený na válku, i kdyby byla defenzivní, byl mnohem atraktivnější z hlediska navázání případného spojení.⁴⁸

⁴² Například za výměnu polského pohraničí August Silný projednával s Braniborsko-Pruskem, Ruskem a habsburskou monarchií v roce 1721 možnosti prosazení dědičného principu polské koruny na základě podpory zahraničních zemí. ŠVANKMAJER, Milan: *Petr I.: zrození impéria*. Praha 1999, s. 116.

⁴³ Uvedená diplomatická jednání zachytila ve své magisterské práci z habsburského pohledu MICHALICOVÁ, N.: *c. d.*

⁴⁴ ŠVANKMAJER, M.: *Petr I.: zrození impéria*, s. 123.

⁴⁵ Rusko pomohlo Augustovi Silnému potlačit otevřené povstání části polské šlechty, tzv. Tarnogradské konfederace, čímž získalo výhodnou pozici při zprostředkovávání míru v roce 1717. Následně bylo prohlášeno za garanta polské nezávislosti a donutilo tak Augusta II. Silného stáhnout svá saská vojska z Rzeczpospolité a opustit větší zásahy do polských vnitropolitických záležitostí. CZOCK, K.: *August der Starke und Kursachsen*, s. 202.

⁴⁶ CZOK, K.: *August der Starke und Kursachsen*, s. 126, 189–190; ŘEZŇÍK, Miloš: *Sasko*. Praha 2005, s. 104.

⁴⁷ CZOK, K.: *August der Starke und Kursachsen*, s. 134, 257–262.

⁴⁸ BLACK, Jeremy (ed) et al.: *European Warfare 1453-1815*. New York 1999, s. 86.

Vyvrcholení několikaleté reformy saské armády bylo proto výbornou příležitostí, jak mohl August Silný tuto skutečnost prezentovat a na jejím pozadí se pokusit vyjednat alianci s Fridrichem Vilémem I. Ležení u Zeithain, jak píše Gerhard Zwoch, proto v sobě pojí vyvrcholení cílů, které měly pomoci zajistit nástupnictví jeho synovi. Hlavními cíli přitom bylo:⁴⁹

- I. Prezentovat armádu, která odpovídala postavení Saska ve Svaté říši římské.
- II. Prokázat bojovou sílu reformované armády, ukázat ji světové veřejnosti a tím i potvrdit obranyschopnost své země.
- III. Získat za spojence pruského krále Fridricha Viléma I.
- IV. Plánované mimovojenské události měly pravděpodobně prokazovat ekonomickou sílu Saska.

Plánované vojenské ležení nebylo první reprezentační událostí těchto rozměrů Augusta Silného. I když podobné umělecko-reprezentativní akce obecně patřily mezi mocenské nástroje šlechty i panovníků,⁵⁰ právě August Silný jimi byl známý. Kupříkladu slavnosti v Drážďanech u příležitosti svatby jeho syna Fridricha Augusta s jednou z dcer císaře Josefa I. v roce 1719 byly hodnoceny jako jedny z nejreprezentativnějších své doby.⁵¹

Nicméně jak plyne z cílů Augusta Silného, v ležení u Zeithain měla mít hlavní roli armáda, jejímž hlavním úkolem bylo prokázat během několikátýdenního táboření svou kvalitu a bojeschopnost. Můžeme proto očekávat, že i námi sledované plány budou reflektovat tyto jednotlivé reprezentační prvky kvality. Než ale přejdeme k samotnému zkoumání pramene, je třeba si blíže představit vojenství té doby i vlastní saskou armádu v době cvičení u Zeithain.

Militární (r)evoluce

Cvičení saské armády u Zeithain v roce 1730 můžeme zařadit do širšího historického fenoménu zakládání a následného budování stálých armád v Evropě. Jedná se o dlouhodobý a v mnoha ohledech komplikovaný proces, který souvisí i s militární revolucí.

⁴⁹ CZOK, K.: *August der Starke und seine Zeit*, s. 70; ZWOCH, G.: *c. d.*, s. 10.

⁵⁰ BURKE, P.: *c. d.*, s. 7, 189.

⁵¹ COUFALOVÁ, I.: *Štola Augusta Silného*, s. 83; CZOK, K.: *August der Starke und Kursachsen*, s. 205.

Tedy s teorií představenou Michaelem Robertsonem na přednášce v roce 1960, jejíž myšlenky jsou třeba představit i v kontextu námi sledované doby.⁵²

Michaelem Robertson ve své teorii konstatuje, že revoluční vývoj ve vojenství vedl ke „vzniku moderních centralizovaných, byrokraticky spravovaných států.“⁵³ Robertson, stejně jako další budoucí zastánci jeho koncepce, hájil pevnou provázanost vzniku moderních států a vojenství. Jeho názory rozpoutaly následnou diskusi, která tuto koncepci v mnohém upřesňuje, rozšiřuje, ale i vyvrací.⁵⁴ Přestože vznikly různé podoby jejího výkladu, tak právě svou existencí a propojením více témat tato koncepce výrazně ovlivnila vývoj současné militární historiografie.

V kontextu této studie nás zajímá právě otázka budování stálých armád a počátky pravidelných cvičení. John Lynn v reakci na teorii militární revoluce napsal knihu o založení francouzské stálé armády, v níž se v jedné z kapitol věnuje i cvičení samotnému.⁵⁵ Vysvětluje, jak se cvičení stávalo v průběhu 17. století stále častějším a potřebným jevem. Od cvičení jednotlivých *kompanií* a *batalionů* se rozšiřovalo cvičení na čím dál tím větší celky, až po secvičování celých armád. „Drill was the key“, píše John Lynn, „and it was an invention of the century“⁵⁶ Tento jev Robertson pojmenoval jako „Revolution in drill.“⁵⁷

Není však od věci poznamenat, že drilováním není míněno bezduché, příliš tvrdé cvičení, ale soustavně opakované cvičení. Jeho výsledkem byla určitá automatizace, zkušenost a znalost vojáků, která představovala důležitou hodnotu, neboť zkracovala dobu mezi vyslyšením rozkazu a jeho provedením v co nejpřesnější podobě. Pravidelné cvičení, drilování a disciplína jsou nutnou podmínkou na cestě k založení stálé armády raného novověku. „Disciplína již není prostým uměním rozmístění těl, vydobytí a akumulace jejich času, nýbrž sestavování sil tak, aby bylo dosaženo účinného stroje.“⁵⁸

Tento vývoj vedl k tomu, že nadále to už nebyli rytíři v čele s panovníkem, kteří svými odvážnými, chrabrymi skutky vyhrávali střety tváří v tvář s rovnorodým protivníkem, ale

⁵² Výborně shrnutá historiografie této teorie se nachází v PRCHAL, V.: *Společenstvo hrdinů*, s. 25–73.

⁵³ Tamtéž, s. 25.

⁵⁴ Existuje například teorie, že se nejedná o „skokový vývoj“, ale o postupnou evoluci od dob Stoleté války.

⁵⁵ LYNN, J.: *Giant of the Grand Siècle*.

⁵⁶ Tamtéž, s. 514.

⁵⁷ KNOX, Macgregor (ed) – MURRAY, Williamson: *The dynamics of military revolution 1300-2050*. New York 2001, s. 47.

⁵⁸ FOUCAULT, M.: *c. d.*, s. 237.

neurozená masa vojáků. Spojením těchto jevů, včetně disciplinace společnosti, jak píše Foucault, se objevil i nový způsob sebepotvrzení řádu, prezentace.⁵⁹

„K ceremoniálu vždy více či méně patřil triumf. Okázalý zjev panovníka s sebou přinášel něco z posvěcení, z korunovace, z vítězného návratu; nebylo jediné příležitosti, dokonce ani při pohřebních slavnostech, kdy by se moc nerozvinula do své plné výstavnosti. Disciplína má svůj vlastní typ ceremoniálu. Není jím triumf, nýbrž přehlídka, ‚paráda‘, okázalá forma zkoušky. ‚Subjekty‘ jsou zde předkládány jako ‚objekty‘ pozorování moci, jež se manifestuje jedine svým pohledem. Nepřijímají přímo obraz suverénní moci; rozvíjejí přitom jen účinky – a to, dalo by se říci, prázdné – na jejich tělech, která se stala dokonale čitelná a poslušná.“⁶⁰

Vliv Braniborsko-Pruska na reformu saské armády

Nezpochybnitelnou inspirací pro Sasko bylo sousední Braniborsko-Prusko, jež samo procházelo vojenským vývojem, který nakonec dosáhl vrcholu Fridrichem II. Velikým. Saská reforma armády byla provedena podle pruského modelu. Dokonce vzorky nových zbraní a části uniforem byly předloženy pruskému králi k zhodnocení a samotný August Silný několikrát navštívil pruská vojska. Dokonce jeden z nemanželských synů Augusta Silného, Fridrich Augustus Rutowsky, sloužil v armádě Fridricha Viléma I., aby mohl podrobně studovat pruskou vojenskou službu.⁶¹

Neznamená to však, že Braniborsko-Prusko bylo dokonalé. I tamní vojenští teoretici byli na podobné cestě poznávání, vývoje, i když třeba o několik kroků dopředu. První pruský *reglement* byl vydán v roce 1714, avšak mnohem komplexnější byl představen až v roce 1726, tedy jen pár let před saským. Několik let se tak předpisy pro saskou a pruskou armádu vyvíjely paralelně vedle sebe. Přičemž je důležité zmínit, že v roce 1730 *reglementy* takové kvality nebyly ještě ustanoveny ani v Anglii, Francii nebo habsburské monarchii.⁶²

⁵⁹ PRCHAL, Vítězslav: *Z rytíře důstojníkem aneb k proměnám militární maskulinity v raném novověku*. In: HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – SMÍŠEK, Rostislav (ed.): *Symbolické jednání v kultuře raného novověku: věnováno Václavu Bůžkovi k jeho životnímu jubileu*. Praha 2019, s. 189–190.

⁶⁰ FOUCAULT, M.: *c. d.*, s. 266.

⁶¹ MÜLLER, R.: *c. d.*, s. 15, 30.

⁶² MÖBIUS, K. – MÖBIUS, S.: *c. d.*, s. 43.

Braniborsko-Prusko však nelze chápat jen jako možný vzor, ale též jako konkurenta a soupeře Saského kurfiřtství. Díky tabulce velikostí armády v průběhu let (příloha č. 1) můžeme sledovat postupný nárůst velikosti armád. Ještě před dokončením reformace saské armády měla pruská armáda „pouhých“ 46 000 mužů. V roce 1730, tedy v roce vojenských cvičení u Zeithain, velikost pruské armády narostla až na počet 66 900 mužů, zatímco spojená sasko-polská armáda čítala 47 000 mužů. Vojenská síla Pruského království nepochybně rostla nepřetržitě v závislosti na celoevropskou situaci, a nikoliv jen kvůli konkurenceschopnosti se Sasko-Polskem. Nicméně by neměl být podceňován vliv a tlak tohoto boje o kvalitu a velikost armád ve vzájemném poměřování sil Sasko-Polska a Braniborsko-Pruska.

Reprezentačně-militární inspirace Francií?

Druhou inspirací ve způsobu prezentování vojáků Augusta Silného mohl být francouzský král Ludvík XIV., který ve své době poutal pozornost všech panovnických dvorů Evropy. Nejenže stál u zakládání stálé francouzské armády, ale také zaváděl i její pravidelná cvičení. Při jednom z nejslavnějších cvičení Ludvíka XIV., dvoutýdenním táboření v roce 1698, byla dokonce uspořádána nepravá bitva a útok na zákopová opevnění.⁶³

August Silný, jenž využíval stejné způsoby prezentace jako Ludvík XIV.,⁶⁴ se zúčastnil jednoho cvičení francouzské armády v roce 1687.⁶⁵ Je proto možné, že na něj tato ukázka zapůsobila podobně jako francouzský dvůr. Spojitost je přitom možné sledovat i v rovině umělecko-reprezentační. Ludvík XIV. nechal razit pamětní medaile upomínající na první vojenské přehlídky provedené v roce 1666 (příloha č. 2).⁶⁶ August Silný též při příležitosti cvičení u Zeithain dbal na reprezentaci, když dal razit medaile (příloha č. 3), tisknout mědirytiny cvičení, nebo nechal namalovat obraz ležení (příloha č. 4).⁶⁷

Saská armáda v roce 1730

Saská armáda nepopíratelně zapadá do celoevropského procesu zakládání stálých armád. Jan Jiří III. Saský, otec Augusta Silného, zahájil její budování. Zestátnění *regimentů* za Augusta Silného a jím dokončená reforma pak může být chápána jako jeden z možných

⁶³ LYNN, J.: *Giant of the Grand Siècle*, s. 522–523.

⁶⁴ COUFALOVÁ, I.: *Štola Augusta Silného*, s. 83.

⁶⁵ MÜLLER, R.: *c. d.*, s. 10–11, 16.

⁶⁶ FOUCAULT, M.: *c. d.*, s. 7–8.

⁶⁷ ZWOCH, G.: *c. d.*, s. 97; COUFALOVÁ, I.: *Štola Augusta Silného*, s. 79.

vrcholů ve vývoji moderní saské armády. Návrhy celoarmádních *reglemantů* byly vyvíjeny a upravovány průběžně od roku 1720.⁶⁸ Než došlo k jejich oficiálnímu představení veřejnosti, tak uběhlo deset let, což ilustruje jejich důležitost v rámci zahájené reformy armády.⁶⁹

Vojenská exhibice měla být prezentací toho nejlepšího, čeho reforma dosáhla. Týkalo se to například nových uniforem, které byly některým *regimentům* dodány až přímo v táboře, modernějších zbraní, nově složené vojenské hudby, nebo samotného způsobu, jakým měly *regimenty* provádět ukázky. Jak už bylo zmíněno, vývojová vyspělost v manévrování a faktická secvičenost vojáků byla žádoucí hodnotou.

Celkově tak můžeme shrnout – což je v souladu i s hlavním cílem Augusta Silného – že primární reprezentační rovinou celé prezentace saské armády u Zeithain byla její celková kvalita. Čím silněji a kvalitněji se armáda mohla jevit, tím mocněji musel zákonitě vypadat i sám August Silný, který následně skrze ni mohl prosazovat svou vůli. Jestliže tedy připustíme, že symbolická hodnota moci byla rovněž závislá na úrovni bojeschopnosti armády, její kvalita musela proto být nezbytně první hodnotou, kterou bylo třeba během ukázek vyzdvihnout. Vše, co podporovalo a zdůrazňovalo sílu armády, mělo být podtrženo. Proto všechny výše uvedené záležitosti, jako nové uniformy, velikost armády, nové zbraně či vlastní secvičenost vojska, byly jednotlivými znaky kvality.

Důležitost, jakou tato vojenská prezentace pro saského kurfiřta měla, dokládá i jím osobně podniknutá 25denní inspekční cesta po *regimentech*, kterou provedl v roce 1729. Kontroloval během ní znalost vojáků nově vydaného *reglemantu*.⁷⁰ Důstojníci a přední velitelé dostali v březnu roku 1730 plány na blížící se vojenské ukázky u Zeithain. Měli tak přibližně tři měsíce na kvalitní přípravu svých jednotek. Lze se domnívat, že reprezentační plány, jež jsou zobrazeny v našem prameni, vycházejí z těchto původních nákresů, zachycujících ideální podobu cvičení. Od 19. května pak už armáda nepravidelně cvičila přímo na místě připravovaných manévřů, aby výsledné ukázky před diváky byly bezchybné.⁷¹ Dostáváme se tak k hlavní části práce, která se pokusí tyto reprezentačně-militární slavnosti opět oživit pomocí jejich částečné rekonstrukce.

⁶⁸ Saské kurfiřtství už mělo dokonce zkušenosti s organizací celoarmádního cvičení. Dvě cvičení proběhla v Sasku v letech 1685 a 1688. Menší cvičení probíhala i ve dvacátých letech 18. století. MÜLLER, R.: *c. d.*, s. 13.

⁶⁹ Tamtéž, s. 12–14.

⁷⁰ ZWOCH, G.: *c. d.*, s. 21.

⁷¹ Tamtéž, s. 13.

II. Reprezentačně-militární vojenské ukázky v ležení u Zeithain

Zámky a jim podobná aristokratická sídla ve své podstatě představovaly jakési kulisy, v nichž chtěli být jejich majitelé viděni. August Silný a jím uspořádané vojenské ukázky u Zeithain v tomto ohledu nejsou výjimkou.⁷² Místo cvičení bylo pečlivě vybráno a připraveno jako dějiště skvělé reprezentace armády a panovníka. Jak moc důležitá byla podoba „kulis,“ dokládá i výběr architekta pro jejich výstavbu. Matthäus Daniel Pöppelmann, přední saský architekt a autor slavného Zwingeru, byl pověřen připravit plány pro ležení a efemérní architekturu, jako například zámek u Labe⁷³ nebo pavilon pro pozorování vojenských přehlídek.

Byla rovněž podniknuta rozsáhlá logistická a administrativní opatření. Ležení muselo být po celou dobu konání zásobeno nejen jídlem, střelným prachem, ale také vším nutným, co vyžadovalo držení sasko-polského dvora se všemi významnými hosty. Za tímto účelem byl postaven kupříkladu i Kömedienhaus, v kterém se hrály vybrané divadelní kusy. Mimo jiné byly rovněž v celé oblasti opraveny silnice, milníky a nataženy pontonové mosty přes Labe pro armádu i pro civilisty.⁷⁴

Knihu plánů lze rozdělit podle jejich společných rysů na základních pět částí. První část je uvozuující, představuje rozložení dvorního tábora, nákresy pavilonu a obelisku. Druhá část se skládá ze sedmi ukázek, od grand revüe po prezentaci *lanciérů*. Zatímco v této druhé části byl prezentován vždy jen jeden druh jednotek (*dragouni*, pěchota, dělostřelectvo, jezdeckvo), ve třetí části se prezentovala armáda již jako celek se všemi druhy jednotek najednou. Armáda v ní demonstrovala metody boje v liniích a kolonách.

Čtvrtá část interpretuje bojové části ukázek, kdy saští vojáci neútočili různými manévry na fiktivního nepřítele, ale vedli simulovaný boj proti sobě navzájem. I přestože den prezentace *karé* byl s velkou pravděpodobností zařazen mezi ukázky způsobů boje, tak v této studii je umístěn mezi „bojovou“ část ukázek, protože se v ní předváděly boje mezi jezdeckvem a pěchotou. Poslední, pátou částí, jsou závěrečné slavnosti s manévry spojené Augšpurské konfese a ceremonie loučení s pruským králem.

⁷² PRCHAL, V.: *Společenstvo hrdinů*, s. 135.

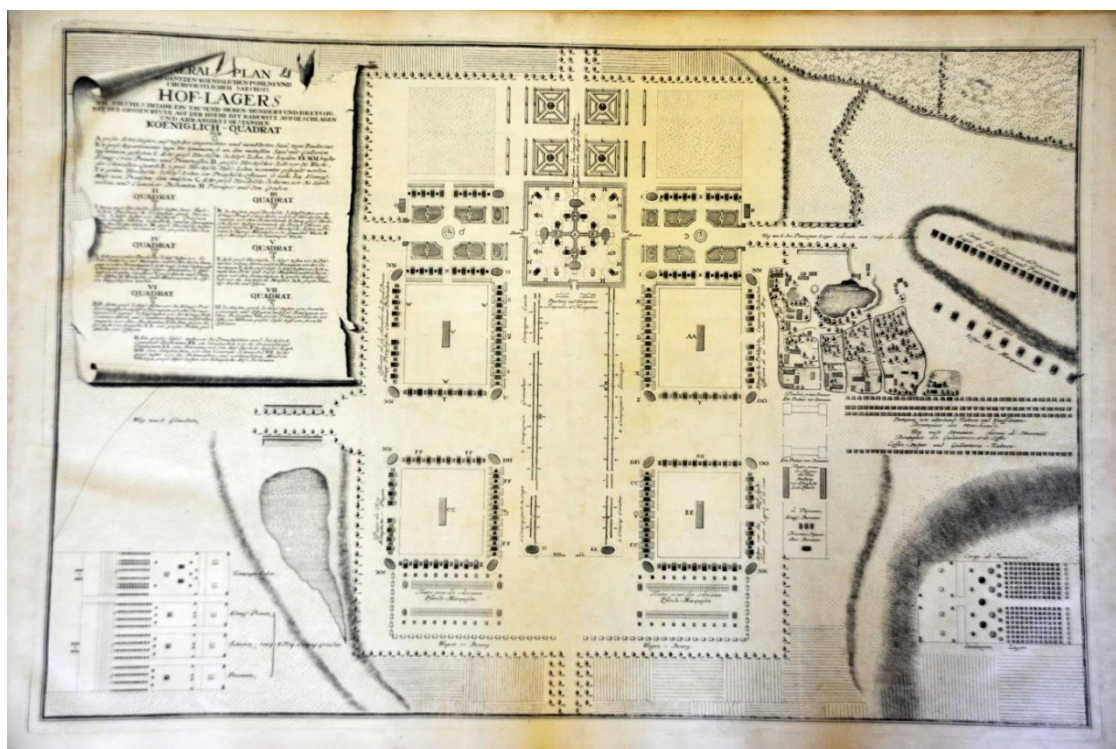
⁷³ Více v 5. části II. kapitoly.

⁷⁴ Plánování, logistickou i administrativní přípravu, výstavby i náklady blíže rozebírá ZWOCH, G.: *c. d.*, s. 16–17, 28, 33–42, 69.

Část první – Dvorní tábor, pavilon a obelisk

Rozložení tábora

První listy celé vojenské exhibice roku 1730 začínají nákresem „Hof-Lagers“ (dvorního tábora). Legenda v okraji map nám pomáhá lépe si představit postavení stanů, jejich podobu a určení. Vidíme nejniternější část tábora, tzv. „královský kvadrát“, kde stály velké turecké spací stany obou panovníků a korunních princů nebo velký osmiúhelníkový, na způsob stanu (jako ve stanu) zařízený a nábytkem vybavený sál, jenž byl pokrytý parketami z několika druhů dřeva a drahými koberci. V královském kvadrátu se nacházely i stany pruských důstojníků a stráží *chevalier guard*. Místo nebylo vybráno náhodně; pozice panovnického tábora na kopci poskytovala výhled na celý táhlý tábor saské armády. V blízkém okolí královských stanů byly situovány okrasné zahrady.⁷⁵

Dvorní tábor

Kromě královského vnitřního tábora se ve dvorním táboře nacházelo dalších šest podobně velkých „kvadrátů“, určených kupříkladu pruským důstojníkům, polským senátorům a magnátům, polským i saským ministrům, ba dokonce generálům a důstojníkům z ciziny.⁷⁶ V nejbližším okolí dvorního tábora nás mohou zaujmout stany jednotek *janičářů*,

⁷⁵ ZWOCH, G.: *c. d.*, s. 24, 27.

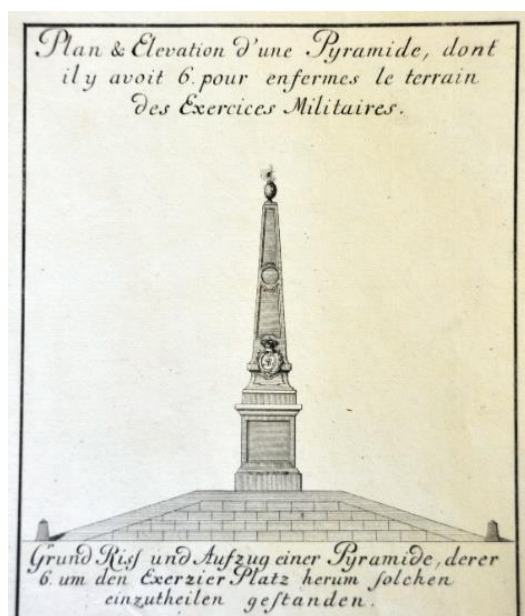
⁷⁶ S největší pravděpodobností se jedná o hosty z ciziny, neboť slovo „frembte“ v legendě lze chápat ve významu jako současný výraz pro cizince (Fremde).

tří *Freikompanií* a kadetní *kompanie*,⁷⁷ které jsou v plánu dokonce nastoupeny na nádvoří dvorního tábora.

Realizace tohoto projektu, jak vidno, byla plánovaná do nejmenších detailů, jež musely být promyšleny nejen prakticky, ale též symbolicky. Tato část knihy plánů proto přímo vybízí k podrobnějšímu zkoumání, neboť nám umožňuje sledovat hierarchizaci citlivého diplomaticko-společenského prostoru dvora (a hostů) Augusta Silného. Na příkladu dvorního tábora vidíme, že tyto vojenské ukázky nebyly nijak vzdáleny běžnému životu diplomatů a ministrů. Není pochyb o tom, že právě zde zřejmě probíhaly četné diplomatické diskuse.

Obelisky

Obelisky sloužily jako tzv. směrníky, tedy ukazatele rovných přímek důstojníkům armády. Je zcela přirozené, že při vyrovnávání jednotek a tvoření nových linií důstojníci hledali v krajině dobře rozeznatelné body (stromy, věže, budovy), které byly pro zbytek důstojníků a poddůstojníků provádějících rozkaz snadno viditelné (příloha č. 5–6). Tím, že před vojenskými ukázkami byly tyto směrníky postaveny, bylo zajištěno, že armáda vždy nastoupí na přímou linii a že se bude dobře orientovat v prostoru. Tím se eliminovala možná chybovost.

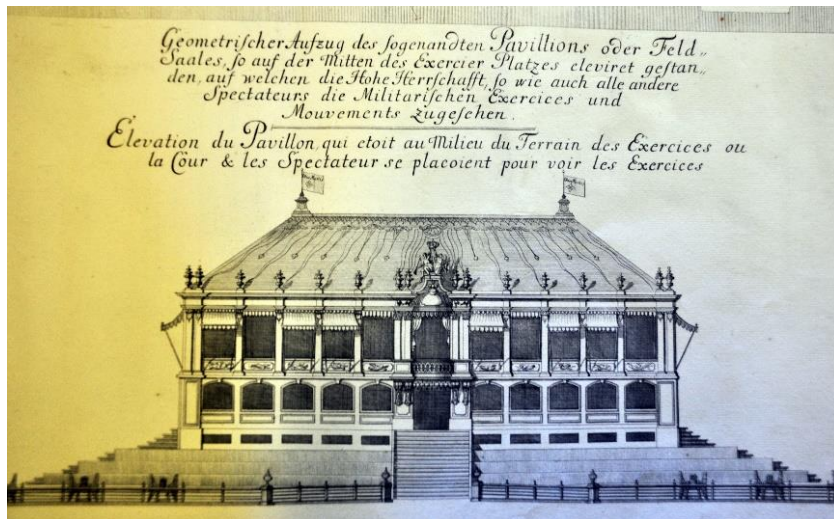

Obelisk

⁷⁷ Kadetní kompanie byla založena otcem Augusta Silného a sloužila jako přípravná důstojnická škola. MÜLLER, R.: *c. d.*, s. 10.

Pavilon

Uprostřed cvičební pláně se nacházela dřevěná dvoupatrová budova, tzv. pavilon, která měla sloužit jako jeviště všech vojenských přehlídek, s výjimkou jedné. Horní patro bylo vyhrazeno pouze pro krále a knížata. Spodní patro bylo pro ostatní hosty, přičemž v suterénu byla kuchyně a cukrárny pro občerstvení. Výhled z balkonů musel být dokonalý. Když k tomu doplníme, že děla stojící pod budovou sloužila k předávání rozkazů pro každou fázi cvičení, tak máme n „před sebou“ zhmotněnou „pozorovatelnou,“ o kterých píše Foucault v části o Hierarchickém dohledu. August Silný v pavilonu ovládal celé dění v perfektně disciplinovaném a kontrolovaném prostoru. „Zhmotnění“ kurfiřtovy moci muselo být nepřehlédnutelné.⁷⁸

Pavilon

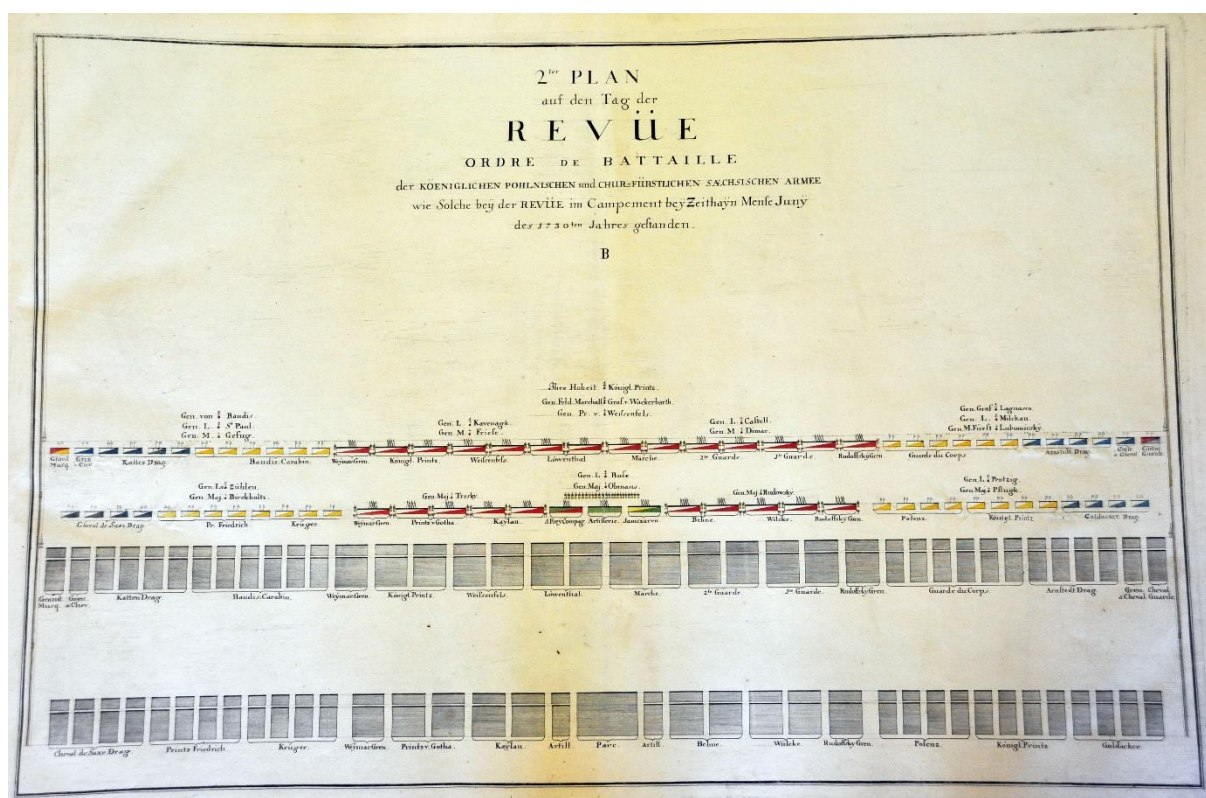
Část druhá – Jednotlivé druhy vojska v ukázkách a grand revüe

1. června 1730 byla celá militárně-reprezentační událost zahájena velkou přehlídkou celé saské armády. Od šesti hodin ráno byla armáda nastoupena ve dvou liniích na cvičební pláni. Kolem sedmé hodiny dorazili oba králové spolu s aristokraty a generály. Poté, co panovníci objeli všechny nastoupené útvary, usadili se v tureckých stanech před čelem armády, aby se občerstvili. Vlastní slavnost byla zahájena výstřely z těžkých děl umístěných v druhé linii uprostřed sestavy, následovaly dvě salvy z pušek pěchoty. Poté vykonali vojáci pohyb vpravo v bok, aby všechny jednotky mohly pochodovat podél panovníků, které míjeli

⁷⁸ ZWOCH, G.: *c. d.*, s. 32; FOUCAULT, M.: *c. d.*, s. 245–253.

s pozdravem. Stejně tak byly před oběma svrchovanými vladaři k jejich počtě skloněny prapory a rovněž důstojníci jim vzdali poctu svými kordy a *spontony*.⁷⁹

V druhém plánu, kde je rozkreslena celoarmádní sestava, můžeme číst hierarchii míst a jejich obsazení. Vidíme, že princ Fridrich August zaujímal nejřednější a nejcentrálnější místo v celé sestavě. V této pozici nemůže představovat nikoho jiného než vrchního velitele armády. Vzhledem k tomu, že August Silný doprovázel hosty, je pravděpodobné, že Fridrich August zastupoval na tomto místě svého otce. Přeneseně tak oba symbolicky naplňovali svou roli válečníků a velitelů saské armády.

Grand revüe, 2. plán

Ostatně jak napsal Robert Darton, v náboženském průvodu má každé místo svou hodnotu, o které mnohé řády a představitelé města soupeřily. Ani armáda nebyla výjimkou. Vojáci měli mezi sebou vytvořený hodnotový systém a velice dobře chápali pojem cti a slávy, kterým žili jejich aristokratičtí velitelé.⁸⁰ Některá místa ve formaci – většinou z nějakého čistě praktického důvodu důležitá – nabyla symboličtější, čestnější hodnoty. Hierarchicky to byla

⁷⁹ ZWOCH, G.: *c. d.*, s. 71–73.

⁸⁰ DARTON, R.: *c. d.*, s. 108–111; BERKOVICH, Ilya: *Motivation in war: the experience of common soldiers in old-regime Europe*. Cambridge – New York 2017, s. 165–194.

například citlivá křídla vojenské sestavy, přičemž pravé bylo hodnotnější než levé. Za významnější byly považovány také pozice u praporu nebo v čele armády.

Díky tomu jsme schopni rozpoznat na čestných místech *grand mousquetairs*, *chevalier garde* a *grenadier cheval*, umístěné na nejvíce levém a nejvíce pravém křídle první linie armády. Kromě *grenadier cheval* se jedná o reprezentační jednotky, jejichž bojová hodnota nebyla značná (už jen proto, že se jedná vždy pouze o jednu nebo dvě *eskadrony*), ale svým společenským postavením byly vyzdvíženy nad ostatní.

Perem vepsané poznámky u legendy třetího plánu grand revüe doplňují informaci, že „Vedetten von denen Tatern längt der Fronte des Exercier Plazes zu abhaltung der zuschauers.“⁸¹ (Stráže z Tatarů prodlužovaly linii čela cvičební plochy jako zábrana divákům.) Ve třetím plánu je možné stráže spatřit v podobě teček zobrazující dvojčky *hulánů* podél celé „divácké linie.“ Nejenže nám tím autor těchto vpisů připomíná divácký zájem o tuto událost, ale též svoji důležitost zmínit, že tuto linii mezi armádou a diváky zajišťovali právě *tataři*.

Jednotlivé druhy vojska

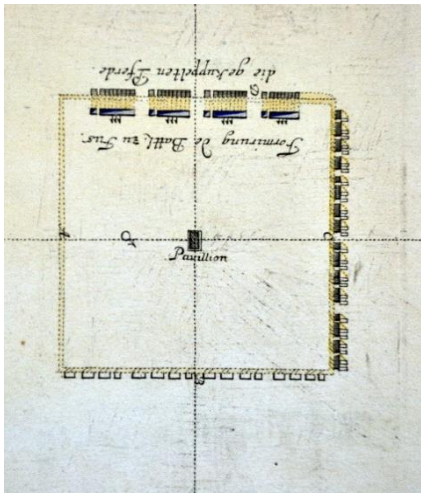
Ve dnech 3. června až 12. června proběhly ukázky manévrování a představování *dragounů*, jezdeckta,⁸² pěchoty a dělostřelectva. Zvláště prezentace *dragounů* je hodná zmínky, neboť jejich původ vycházející z kombinace boje pěšáka a jezdce jim vynesl samostatnou *ukázkou*, v níž *dragouni*, jak si ještě řekneme, předvedli nejen své jezdecké schopnosti, ale i znalosti pěchoty.⁸³

Každá z ukázek začínala nástupem daného typu jednotky před ukázkovou plochou, kde jim obelisky pomáhaly vyrovnat se do přesné linie. Následně jednotky vyrážely po *podjednotkách* nebo dokonce *bočním pochodem* v několika proudech směrem k pavilonu. S největší pravděpodobností bývaly jednotlivé ukázky oficiálně zahájeny právě vypořádáním jednotek, neboť se tak vojáci nejen přiblížili na dohled aristokracie v pavilonu, ale rovněž mohl tento pochod vstříc divákům vzdáleně připomínat postup nově dorazivších útvarů na skutečné bojiště.

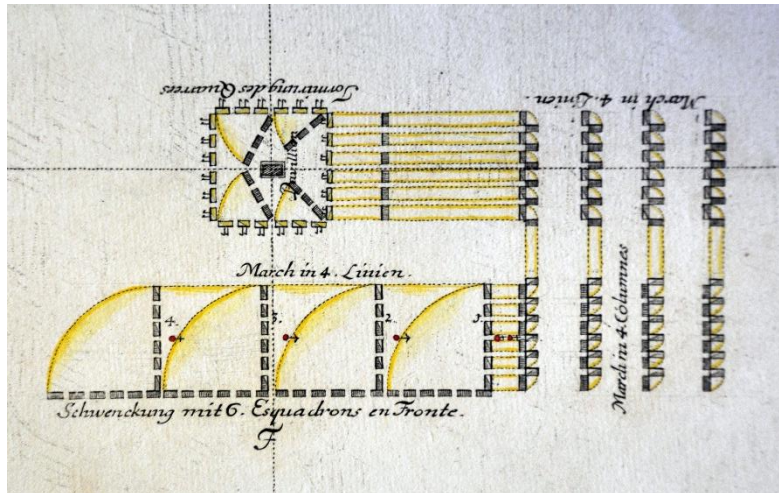
⁸¹ Pojem „Vedette“ se dá v tomto kontextu přeložit jako *piket* nebo popř. stráž, hlídky. Nakonec jsem použil slovo stráž, protože podle mě vyjadřují nejpřesněji činnost *hulánů*.

⁸² V saské armádě byli zařazeni mezi běžné jezdeckto pouze *kyrysníci*.

⁸³ DUFFY, Ch.: *c. d.*, s. 85–86.

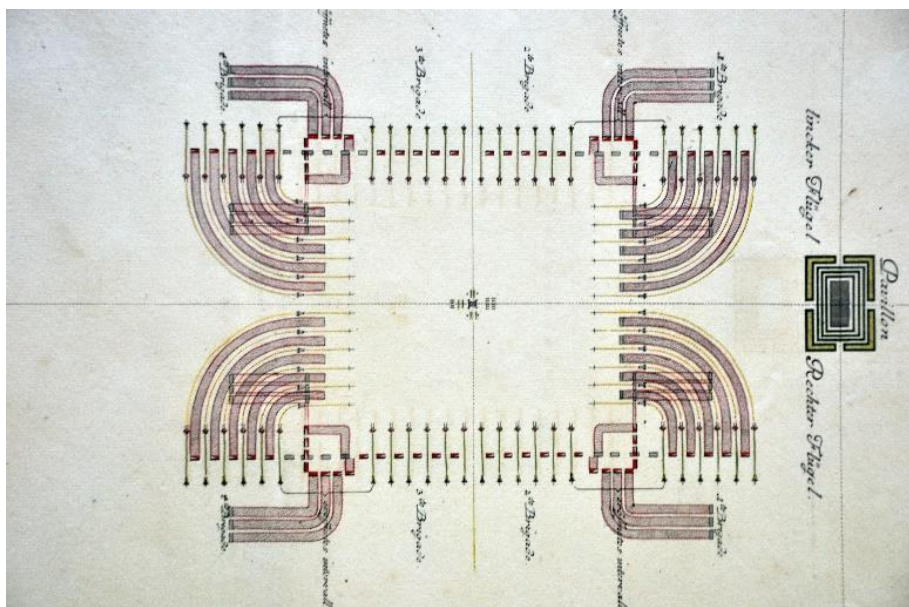

Cvičení dragounů, 3. plán

Cvičení jezdeckva, 6. plán

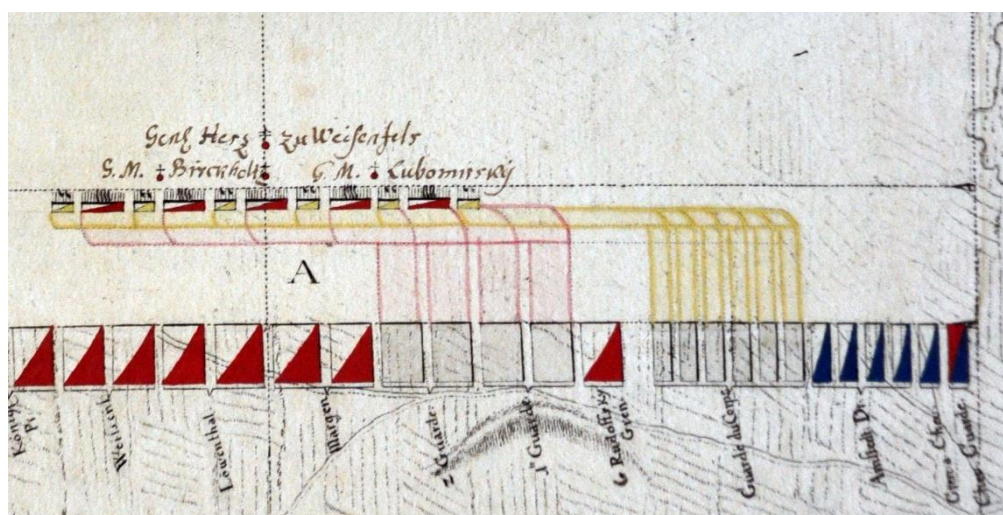
Saské dělostřelectvo ve své ukázce započalo nástupem, který je oproti ostatním jednotkám představen podrobněji. Oproti pěším útvarům byly dělostřelecké baterie rozděleny na více podjednotek a jednotek, které potřebovaly blíže určenou pozici nástupu a cesty. Během ukázky dělostřelci stříleli a též často přesouvali děla s muničními vozy do nejrůznějších formací. Všechny zmíněné ukázky kromě dělostřelectva končily přehlídkou kolem pavilonu a pochodem zpátky do tábora.

Cvičení dělostřelectva, 9. plán

Ukázka lancierů, použití kopí a pík v ukázce

Dne 19. června proběhla ukázka v plánech pojmenovaná po *lancírech*. Jednalo by se o prezentaci podobnou těm předchozím, kdyby v ní nebylo užito kopí u jezdeckva. Přestože nemůžeme s jistotou potvrdit, který útvar ukázku prováděl, protože 1. plán této ukázky uvádí, že k prezentaci byl vybrán elitní útvar *garde du corps*, zatímco Müller oproti mapovému svazku zmiňuje *prünkkurassierey*⁸⁵, je zřejmé, že kopí, jež byla jezdeckvem použita, byla obecně na ústupu už od třicetileté války. Jejich použití u jezdeckva v této době proto nebylo obvyklé.⁸⁶ Samotná exhibice je však ještě jedinečnější. V plánech jsou totiž vedle nastoupených jezdců s kopími zobrazeny dva pěší gardové regimenty s píkami, zbraněmi typickými pro armády 15. až 17. století. Nabízí se zde otázka, co bylo důvodem k této prezentaci starších typů zbraní? Jaký měla uvedená ukázka v kontextu představení moderní tváře saského vojska význam?

Cvičení lancierů, 1. plán

I přestože se píky ještě vyskytnou v ukázce *retrenchementu*, lze soudit, že tuto zbraň už vnímali reformátoři saské armády spíše jako doplněk moderní armády než jako její plnohodnotnou součást. Pokud by tomu bylo jinak, bylo by její nasazení možné spatřit i v jiných významnějších ukázkách a možná i v simulaci celé polní bitvy. Lze proto soudit, že šlo

⁸⁵ Vzhledem k tomu, že chybí bližší poznatky k tomuto útvaru, se nabízí myšlenka, že jednotky *garde du corps* mohly být přezbrojeny pouze pro účely dané ukázky a oblečeny do jiné ústroje. Oporou pro vyslovení této myšlenky mohou být námi zkoumané plány. Srov. MÜLLER, R.: *c. d.*, s. 67.

⁸⁶ VOGELTANZ, Jan: *Malý slovník starého vojenského názvosloví*. Praha – Litomyšl 2008, s. 41.

o pouhou deklaraci schopnosti saské armády použít i tyto zbraně, byť již z hlediska válečné taktiky považované za zastaralé.

Vojenství první poloviny 18. století ještě stále hledalo nové efektivní způsoby boje, a i když nepochybovalo o převaze a účinnosti střeleckých jednotek, ještě za generace Jana Jiřího III., otce Augusta Silného, byly píky používány zcela běžně vedle mušket s doutnákovými zámky. Nemůže proto překvapit, že opouštění „tradičního“ typu jednotek *pikenýrů*, kteří ještě nedávno vládli evropským bojištím, bylo pozvolné a opatrné. Například i nemanželský syn Augusta Silného, Mořic Saský, spolu s ostatními vojenskými teoretiky ještě v polovině 18. století přemýšlel nad znovuzavedením pik do arzenálu zbraní užívaných pro boj. Jednalo se o myšlenkové proudy snažící se překonat již nezpochybnitelnou převahu palebné síly opětovným nasazením průraznější chladné zbraně v boji z blízka.⁸⁷

Kde se však v ukázce mohla vzít kopí u jezdců? Je velmi pravděpodobné, že se jednalo o vliv z polsko-litevského soustátí, protože *huláni* byli zejména polskou národní jízdou. Už od 16. století polští panovníci najímali tyto nepravidelné *tatarské* jezdce vyzbrojené kopími z litevského velkoknížectví. Zatímco se tedy v Evropě kopí v podstatě vytratila, huláni jejich použití v unii Sasko-Polska do jisté míry „konzerovali.“ Svým orientálním vzhledem a výzbrojí mohli dokonce polští *huláni* inspirovat saské reformátory,⁸⁸ kteří z toho důvodu vyzbrojili část svého jezdeckta touto zbraní speciálně pro tuto ukázkou *lanciérů*.⁸⁹ Toto tvrzení by mohla podpořit i skutečnost, že byly na provedení dané ukázky vybrány elitní útvary saské armády. Užití ne zcela obvyklých zbraní zřejmě vyžadovalo zkušenější vojáky, schopné zadaný úkol splnit.

Dosud jsme viděli, že armáda byla v první části představena divákům jako celek, načež v druhé části byly prezentovány jednotlivé druhy vojska. Každý z nich přitom po nástupu předvedl stanovený soubor *manévrů* a způsob nasazení zakončený přehlídkou kolem pavilonu. Jsme tak svědky nejen systematicky prezentované kvality armády, ale též ohleduplnosti vůči divákům, kterým byly *ukázky* určeny.

⁸⁷ WOHLMUTH, P.: *c. d.*, s. 113; NOSWORTHY, Brent: *The Anatomy of Victory, Battle Tactics 1689–1763*. New York 1990, s. 150–153.

⁸⁸ Je možné, že použití hulánů Sasko-Polskem v roce 1730 i později mohlo inspirovat pruské teoretiky k zařazení tohoto typu jízdních jednotek do své armády. Fridrich II. Veliký zavedl ve své armádě první jízdní kopiníky na počátku čtyřicátých let 18. století. VOGELTANZ, J.: *c. d.*, s. 41–44.

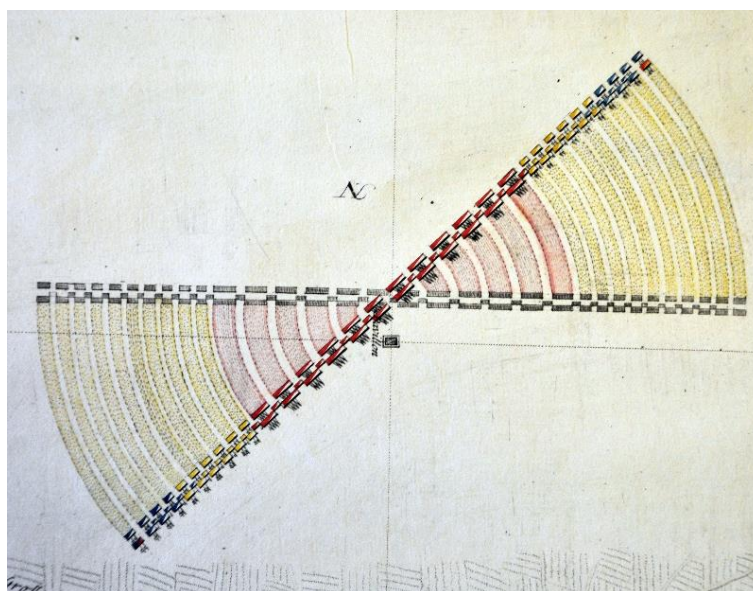
⁸⁹ Tamtéž.

Část třetí – Ukázky celé armády

Ve dnech 15. až 19. června byly prezentovány jednotlivé způsoby boje. Konkrétně byly ukázky věnovány *kolonám* a *liniím*, ve kterých byla zapojena již celá armáda jako celistvý organismus se všemi typy jednotek, s výjimkou těžkého dělostřelectva. Třetí část proto prezentovala mnohem komplexnější a pro vojáky náročnější ukázky, než byly ty předchozí. Jinými slovy, docházelo k postupnému gradování prezentace, protože třetí část představovala kombinování jednotlivých *proměn* formací z druhé části slavnosti a jejich spojování s cílem prezentovat jejich teoretické nasazení proti nepříteli.

Otočení armády kolem své osy o jednu osminu

Nejvíce plánů ze všech cvičení má právě *ukázka* linií, která si získala mezi soudobými odborníky uznání a obdiv.⁹⁰ Vrcholem ukázky bylo otočení armády o jednu osminu kolem své osy. Proč vzbudil tento manévr takový ohlas? Pohyb celé armády ve třech dlouhých liniích představoval náročnou výzvu, měl-li být proveden ve vyrovnaném celku. Už jen udržet řádně vyrovnanou linii při přímém pochodu běžného *batalionu*, tj. 700 až 1 500 mužů, nebylo jednoduché, což zmiňoval například i *reglement* francouzské armády z konce 18. století (viz příloha č. 7). Otáčení na místě bylo neméně náročnou proměnou.⁹¹

Cvičení v liniích, 13. plán

⁹⁰ ZWOCH, G.: *c. d.*, s. 80; MÜLLER, R.: *c. d.*, s. 14.

⁹¹ Většinou totiž dochází k přirozenému prohnutí útvaru dovnitř. Vojenské předpisy tím předcházejí rozpadu formace, což je největší hrozba náročných proměn formací (příloha č. 8).

Provedení tohoto pohybu s celou saskou armádou čítající dohromady až 27 000 mužů pak rozhodně představovalo mimořádný úkol. Jestli jeho splnění bylo přítomnými odborníky náležitě oceněno, tak se tento manévr musel nepochybně vydařit. Jednalo se o skutečné umění v oboru disciplíny a secvičenosti, potvrzující celkovou vysokou kvalitu saské armády.

Změna směru armády mohla být vyžadována z mnoha důvodů. Například při nutnosti otočit se vstříc nepříteli přicházejícího z jiného směru. Lze se ale domnívat, že existovala jen malá pravděpodobnost, že by se taková potřeba manévru vyskytla v praxi, protože terén málokdy mohl něco takového umožnit. Navíc se časem ustálily jednodušší způsoby, jak nechat nastoupit armádu nebo její část na novou linii (příloha č. 5–6). Je proto možné, že tento manévr měl zejména manifestovat schopnost saské armády tento na pohled líbivý obrat provést.

Role času při manévrování

V legendě ukázky *kolon* v šestém plánu a v legendě ukázky *linií* v osmém plánu se vyskytují dva rukopisné vpisy. Oba přidávají plánům zajímavou informační hodnotu, protože legenda v celé knize jen komentuje, co vidíme, ale až autor vpisek perem doplnil i údaj, za jak dlouho může být manévr proveden. Konkrétně, za jak dlouho mohla být armáda zformovaná do *bitevní sestavy*.

„... welche in 7 Minuten bewerckstelliget worden“
(...který byl zvládnut v sedmi minutách.)

„... welche in weniges als 6. Minuten bewerckstelliget worden.“
(...který byl zvládnut v méně než šesti minutách.)

Zaprvé nám vlastnické poznámky říkají, že jejich autor a možný majitel knihy musel mít vztah k vojenství, protože laik by zajisté nepovažoval za důležité psát časové údaje o rychlosti prováděných *proměn* formací. Zadruhé nám tím autor vpisů nepřímou vyjádřil, jaké informace byly poznačení hodné, a tedy i z jeho pohledu důležité.

V obou případech je přítom časový údaj věnován pohybu, ve kterém armáda přechází do *bitevní sestavy*. Nepůjde zřejmě o náhodu, že jsou obě poznámky věnovány té části, kdy vojáci přecházeli do základního a zároveň bojeschopného postavení. Mohl mít autor vpisů potřebu vyzdvihnout rychlost manévru? Anebo chtěl oba manévry mezi sebou porovnat? Ať už je jeho motivace zapsat si časové údaje jakákoliv, tyto vlastnické poznámky podtrhují fakt,

že rychlost provádění rozkazů, tedy i jeden z určujících prvků kvality, byla některým z účastníků slavnosti sledována a hodnocena.

Část čtvrtá – Bitevní ukázky

Ve dnech 19. až 23. června mohli diváci spatřit ukázky bojů, v kterých vyvrcholilo systematické prezentování saské armády. Od jejího představení se divákům, přes ukázky manévřů jednotlivých druhů vojska a způsobů nasazení celé armády měli v těchto dnech saští vojáci demonstrovat, s určitou nadsázkou, bojovou praxí. Způsob prezentace tím uzavřel svou cestu od jednoduchého po složité a od teoretického po praktické.

Zapojení pavilonu do ukázek

Od první ukázky po poslední nebyl opomíjen faktor důležitosti diváka. Veškeré plány, *proměny* formací a ukázky byly vytvořeny tak, aby byly pohodlně viditelné z pavilonu, kde zejména panovníci – dva nejvýznačnější pozorovatelé – shlíželi celé dění. To, co bylo v minulých ukázkách využito v několika plánech, jako například blízké míjení pavilonu při přehlídce cestou zpátky do ležení nebo tvoření *karé* se situováním diváků uprostřed, bylo od fáze bitevních ukázek ještě zřetelnější.

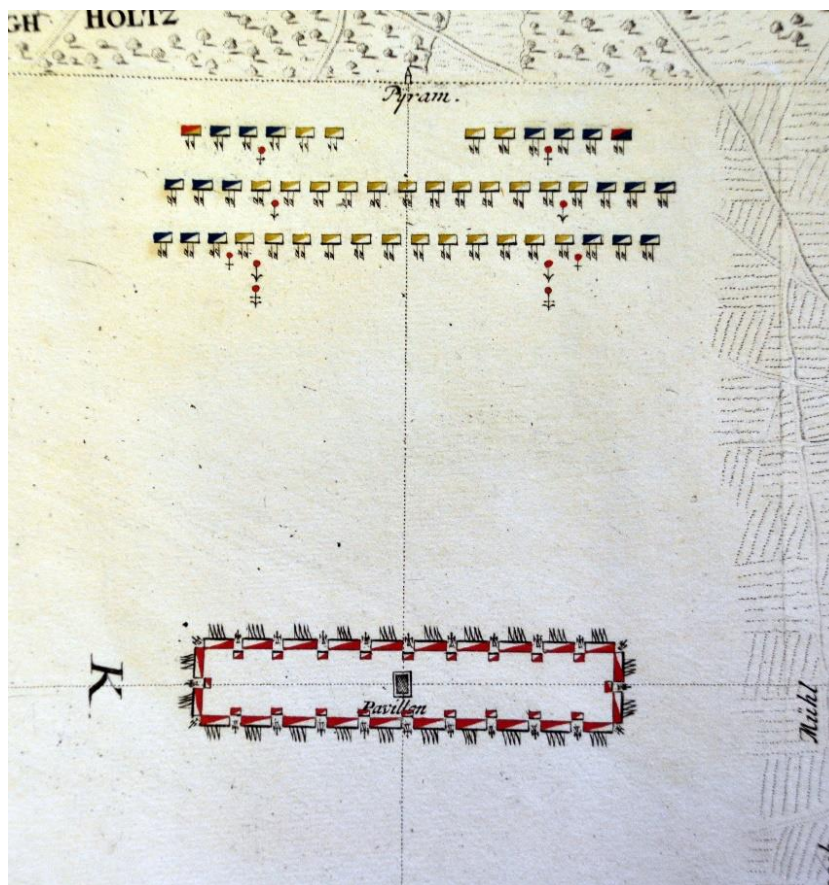
V ukázkách jezdecky, pěchoty, linií atd. byli lidé v pavilonu pozorovateli, kteří shlíží uprostřed vymezené, dokonale přehledné plochy na vojáky. Snaha hodnotit z výše položené plochy aktéry v přehledně konstruovaném prostoru nám může připomenout Foucaultovu kapitolu o ideálně navržených budovách kontroly, tzv. panoptika, jež mají svůj počátek právě v 18. století.⁹² I když toto přirovnání může být ukvapené, protože se pořád ještě nacházíme v první polovině 18. století, nemění to příliš na vzájemných rolích zúčastněných. Vojáci věděli, že jimi prováděné ukázky jsou zároveň prezentací i zkouškou, a oba králové nemohli pochybovat o své významné roli hodnotitele kvality saské armády. „Bitevní“ ukázky však tento vzájemný vztah rolí zčásti proměnily.

Existencí dvou soupeřů se změnil sledovaný cíl, a tím i částečně role králů. Od ukázek *karé* byly představovány panovníkům boje. Ať už jízda útočila na pěchotu nebo se celé části armád pouštěly do simulovaných bitev, platilo, že se předváděné boje nedaly plně kontrolovat.

⁹² FOUCAULT, M.: *c. d.*, s. 275–316.

Zároveň také neúspěch jednoho vojenského útvaru automaticky znamenal, že ten druhý byl úspěšný, tj. kvalitní, zdatný. Neopomínají se tím chyby a nezastírá se tím skutečnost, že i způsob či vlastní provedení útoku mohly být velmi snadno vyzdvihovány nebo kritizovány. Nicméně se role panovníků v pavilonu musela posunout od hodnotitele k divákovi.

Svou roli musely hrát přirozeně i emoce. Zkusme si přiblížit, jakým dojmem musel zapůsobit na přítomné diváky útok jezdeckta celé saské armády situovaný tak, aby vizuálně směřoval přímo proti „vám“ v pavilonu. Jak takový útok v ukázce *karé* musel aristokratům, jež mnohdy za celý život nespatriili polní bitvu, brát dech. Útok za daných podmínek a v takovém rozsahu musel být pro většinu pozorovatelů zcela unikátní.⁹³ Panovníci byli navíc zcela cíleně a opakovaně situováni přímo do centra dění.

Cvičení karé, 10. plán

⁹³ I v reálné bitvě by k podobné situaci mohlo dojít jen zřídka, protože *eskadrony* jízdy zpravidla plnily své úkoly na mnoha místech bojiště. Jejich koncentraci na jednom místě k provedení masového útoku proto nelze považovat za příliš pravděpodobnou.

V případě zmiňované ukázky *karé* byl v 10. plánu jeden z obranných čtverců postaven přímo kolem pavilonu, takže dojem, že celé jezdecko útočí přímo na diváky, musel být dokonalý.⁹⁴ Bylo by zřejmě příliš troufalé tvrdit, že panovníci a aristokraté opustili svůj obvyklý nadhled a že by přestali hodnotit kvalitu prezentace i celé armády. Je ale možné pozorovat, jak se dynamika *ukázek* posunula od prezentování pečlivého cvičení k hlučnému a živému představení. Dalo by se říct, k pečlivě připravenému divadlu. To nás přivádí k otázce, nakolik byly tyto boje ve třech ukázkách jen nacvičeny a nakolik byly skutečným bojem?

Nakolik mohly být ukázky skutečným bojem?

Rokem 1730 „nepravé“ bitvy nekončí ani nezačínají. Od cvičných střetů rytířů, přes inscenované bitvy 16. a 17. století se můžeme dostat až do 18. století, kdy i Mořic Saský nechal provést nepravou bitvu v roce 1746 během krátkodobého příměří při tažení ve Flandrech. Tato bitva neměla za cíl kontrolovat provádění manévrů, ale porazit „nepřítele.“ Z toho důvodu byli vojáci pro tuto příležitost vyzbrojeni dřevěnými šavlemi a ztupenými holemi. Aby byl dojem simulování války úplný, po vítězství jedné části armády nad druhou bylo zinscenováno i podepsání mírové smlouvy a někteří vojáci byli dokonce osobně Mořicem Saským za úspěchy a výkon v této nepravé bitvě skutečně odměněni.⁹⁵

V průběhu staletí byly toto nepravé bitvy přípravou na skutečnou válku. Cvičný boj měl zbavit strachu nováčky, sehrát velitele a připravovat vojáky za co nejuvhodnějších podmínek na válku. Zatímco ve středověku byly nepravé šarvátky tvrdší a nebezpečnější, od raného novověku, zejména v kontextu budování stálých armád a vývoje cvičení, došlo v tomto ohledu ke změně. Čím dál častěji byl kladen důraz na formace, vyrovnanost, přesnost, disciplínu, tedy – protože individuální boj nehrál už natolik významnou roli – více na způsob provedení než na cvičný boj. Neznamená to však, jak je patrné na zmíněné nepravé bitvě Mořice Saského, že bojové „hry“ či „simulace“ v 18. století zcela vymizely.

Nicméně i když si August Silný byl vědomý důležitosti pravidelných cvičení,⁹⁶ můžeme si být jisti, že ani při prezentaci *karé* 19. června jezdcí s koňmi nenajížděli do sevřených útvarů

⁹⁴ Role Augusta Silného spočívala v ukázce *karé* nejen v pozici „účastníka“ obrany v *karé*, ale také jako velitele útočícího jezdeckta, protože právě on mohl dát finální rozkazy k útoku prostřednictvím signálních výstřelů děl z pavilonu.

⁹⁵ LYNN, J.: *Giant of the Grand Siècle*, s. 94, 522–523; BERKOVICH, I.: *c. d.*, s. 182.

⁹⁶ August Silný si uvědomoval, že od posledního bojového nasazení saských vojáků ve Velké severní válce léta ubíhala a saská armáda tak přicházela o své cenné bojové zkušenosti. MÜLLER, R.: *c. d.*, s. 13.

pěchoty, bránící se svými bodáky, a že ani v dalších ukázkách se vojáci hrdinsky nevrhali proti střilejícím dělům. Nejenže měli saští vojáci oproti nepravé bitvě Mořice Saského skutečné zbraně,⁹⁷ ale navíc vzhledem k cíli, který August Silný sledoval, nebylo možné při tak politicko-společensky významné události dopustit nedostatky a chaos, který s sebou bitva nevyhnutelně přináší. Dalším argumentem proti jsou nezanedbatelné přípravy, které před vojenskými ukázkami proběhly.

Důstojníci měli mít několik týdnů, možná měsíců před slavností nastudovány podoby jednotlivých ukázek, které vojáci ještě před samotným oficiálním zahájením mohli zčásti nacvičit. Je proto nanejvýše pravděpodobné, že se jednalo spíše o delikátně připravené „divadlo“ ideální bitvy než střet armád nanečisto, který se odehrál před Mořicem Saským ve Flandrech v roce 1746. Přeci jen už prováděním rozkazů ve stresu, za hluku a dýmu připravoval August Silný neopominutelně svou armádu na budoucí skutečnou bitvu.

Opevnění a bitva

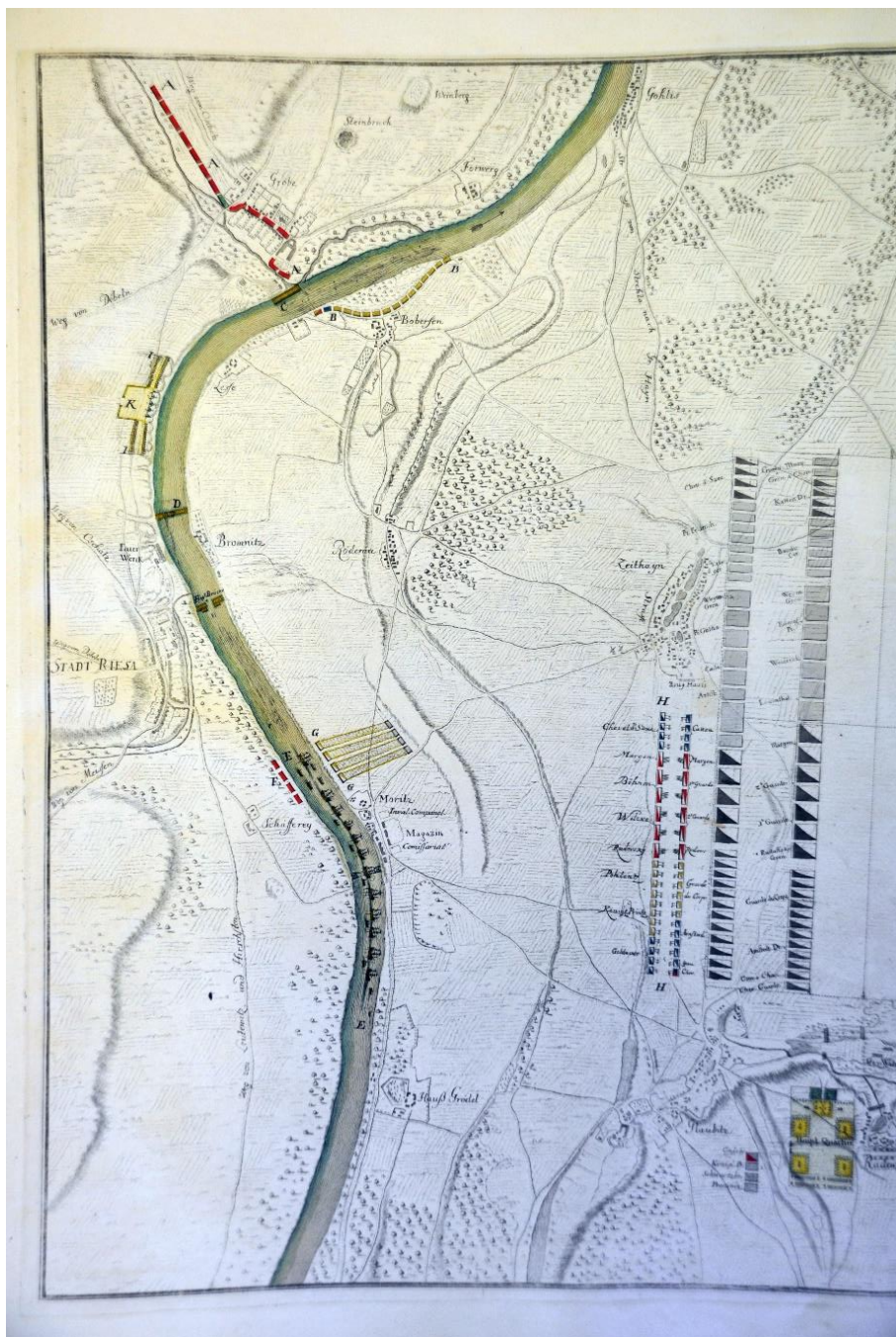
Ukázka bitvy, která proběhla 21. června, nesla název *retrenchement*. Jak už název napovídá, byl důraz kladen na prezentaci improvizovaného polního opevnění. Vytvořená situace však nabízela mnohem více námětů, než by se mohlo na první pohled zdát. Dříve než mohla první půlka armády mohla obsadit a „vybudovat“ toto opevnění, tak byla nucena překonat Labe. S tímto cílem první polovina armády provedla jižněji podél toku na jednom z břehů řeky klamný útok několika jednotek, načež překročila jako celek o něco severněji řeku díky pontonovým mostům. Celá akce působila přesvědčivě a současně i dostatečně atraktivně i díky zapojení říčního loďstva.⁹⁸

Poté, co vojáci překonali Labe, vyrazili vzhůru do kopce, kde se mohly nacházet samotné valy. Opevnění mělo být podle plánů vybudováno v průběhu vlastní ukázky s cílem zdůraznit schopnosti saských ženijních jednotek. Je ale nepravděpodobné, že by vojáci bez příprav dokázali obsazený kopec spolu s inženýry a minéry přeměnit v tak krátkém čase v malou pevnůstku, jakou vidíme na plánech. Vojáci mohli valy během ukázek pouze dostavět, protože vyměřit a rozvrhnout opevnění by trvalo mnohem déle, než by obecnstvo, pečlivě rozmístěné na druhém břehu řeky, mohlo snést. Hlediště diváků, kde byly postaveny i stany

⁹⁷ FOUCAULT, M.: *c. d.*, s. 201.

⁹⁸ Říční loďstvo bylo zapojeno i do pozdějších slavností. Za tímto účelem byly celé lodě vyzdobeny a osvětleny. ZWOCH, G: *c. d.*, s. 68, 83.

pro krále, bylo situováno tak, aby z daného místa bylo možné pohodlně přehlédnout přes řeku na celé dění. August Silný i Fridrich Vilém I. mohli vidět lodě ukotvené pod kopcem a za nimi valy opevnění obsazené vojáky. Ba co více, i zde bylo hlediště zapojeno do dění tím, že byly obestaveno těžkým dělostřelectvem, které se později zapojilo do ukázky podporou obránců v opevnění.

Retrenchement, 1. plán

Tím byla ukončena první část ukázky. Druhá část *retrenchementu* v 2. plánu prezentovala první polovinu armády usazenou v opevnění, která hájila nově vydobytou pozici na východní straně Labe. Když pak dorazila druhá polovina armády, která měla původně protivníkovi znemožnit přechod Labe, zahájila útok na kopec s cílem první polovinu armády vytlačit. Útoky byly vedeny dva. Obránci opevnění, s dělostřeleckou podporou zakotveného loďstva a děl u hlediště, oba útoky odrazili, čímž si obhájili nově získanou pozici na břehu Labe.⁹⁹

Retrenchement, 2. plán

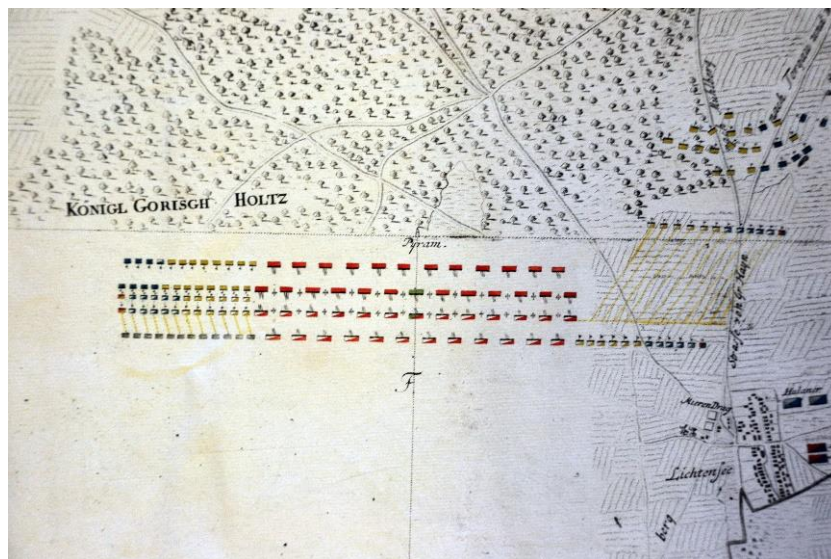
První polovina armády nejen demonstrovala překonání řeky pomocí pontonů na nepřátelský břeh, ale rovněž i schopnost tuto získanou oblast zajistit v podobě opevnění a uhájit ho v případě útoku. Jednalo se o ukázkou několika odvětví armády (minérů, pontonýrů a inženýrů), říčního loďstva i pevnostního umění.

Ukázka 23. června prezentovala konvenční polní bitvu, která začala nastoupením armády a jejím rozdělením na poloviny. Byla zahájena pochodem obou polovin do středu pláň v liniích, kde byl zahájen boj. Pávilon s diváky byl situován přesně mezi střelející *bataliony*, což muselo působit uchvacujícím dojmem. Ukázka bitvy pak vyvrcholila postupem první poloviny armády, a to zejména na pravém křídle, kde část jezdecka prorazila a zahнала na útěk část jezdecka druhé armády. V reakci na nové ohrožení z křídla prohrávající druhá armáda

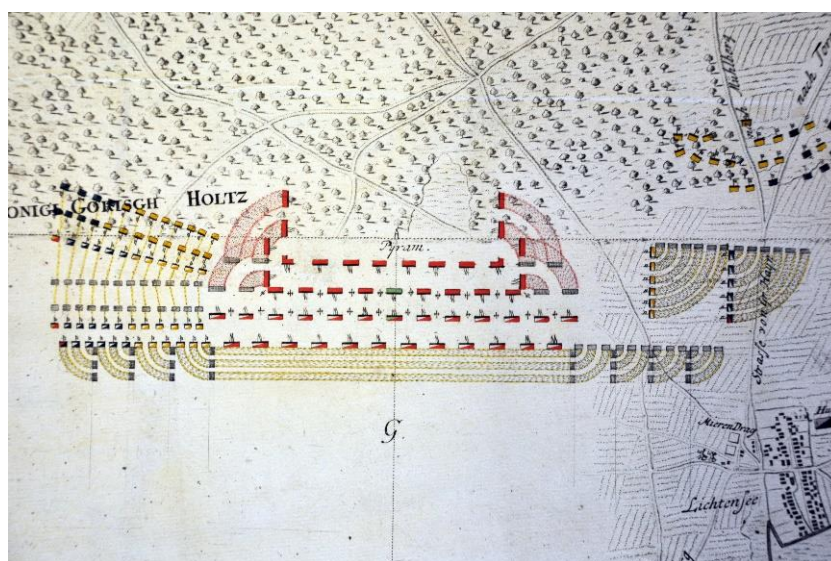
⁹⁹ Při bránění opevnění jednotky použily i píky, což potvrzuje názor, že se s nimi na bojišti za určitých podmínek stále počítalo.

otočila *bataliony* do pravých úhlů ke stávající linii, aby zamezila obklíčení, načež zahájila organizovaný ústup z bojiště.

Ukázkou polní bitvy se dostáváme k cíleně opomíjené otázce. Je jen náhodou, že většina ukázek utváří geometrické tvary? Proč se i taková ukázka polní bitvy řídila pravými úhly a přísně dodržovanými formacemi, které se nám mohou jevit nepřírozeně při představě, že by se tak měla vést skutečná bitva? Tyto otázky, protože se týkají celého způsobu prezentace saské armády v roce 1730, jsou zkoumány v samostatné podkapitole s názvem Geometrie v ukázkách.

Polní bitva, 6. plán

Polní bitva, 7. plán

Část pátá – Závěrečné slavnosti a ceremoniál rozloučení

Když byly dnem 23. června ukončeny poslední vojenské ukázky, započala se poslední část programu. Tisíce diváků mohly hned následujícího dne pozorovat připravený ohňostroj nad řekou Labe, na níž plula lucernami osvětlená říční flotila. Ve výhledu se kromě lodí skvěl dočasně postavený zámek, který byl postaven z dřevěné konstrukce a malovaných pláten. Jednalo se o budovu, která byla stavěna šest měsíců a na niž pracovalo až 200 tesařů. Podle jednoho očitého svědka zámek "...war von solcher Vortrefflichkeit, dass auch die Erfahrensten gestehen mussten, dergleichen sey noch niemalen gesehen worden, und wäre würdig, dass es die gantze Welt sehen mochte."¹⁰⁰ (... byl tak dokonalý, že i ti nejzkušenější museli připustit, že něco takového ještě nikdy nebylo možné spatřit, a bylo by hodné, kdyby to viděl celý svět.)¹⁰¹

26. červen byl věnován oslavě jubilea Augšpurské konfese. Při této příležitosti proběhla i slavnostní hostina celé armády, kterou lze nalézt zaznamenanou i v námi zkoumaném prameni.¹⁰² V 1. plánu věnovanému tomuto dni je možné spatřit ve dvou liniích rozestavené bochníky chleba, sudy s pivem a vínem. Mezi nimi se nacházely dřevěné konstrukce, na kterých byly napnuty kožešiny zvířat s nařezanými kusy masa. Na každý *batalion* bylo určeno přesné množství zásob, v jejichž okolí mohli vojáci sedět a hodovat.

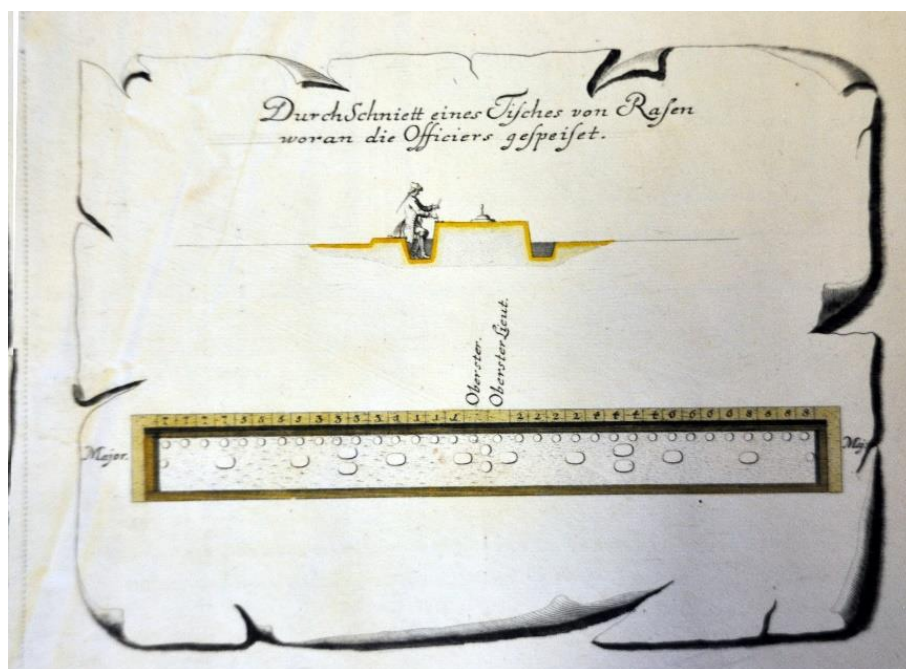
Slavnosti, 1. plán

¹⁰⁰ ZWOCH, G.: *c. d.*, s. 87.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 86–88.

¹⁰² COUFALOVÁ, I.: *Štola Augusta Silného*, s. 86; ZWOCH, G.: *c. d.*, s. 90.

I když můžeme očekávat, že se vojáci mezi jednotkami vzájemně navštěvovali, rozdělení míst pro *bataliony* každého *regimentu* armády bylo dáno. Důstojníci byli pověřeni, aby udržovali pořádek a dohlíželi na mužstvo svého útvaru, které nemělo vypít veškerý alkohol během jednoho večera. Pro důstojníky byly vytvořeny stoly z navršené a udusané hlíny, které měly být přikryty bílým ubrusem. V plánu lze sledovat dle hodností rozdělená místa na sezení.

Slavnosti, 1. plán

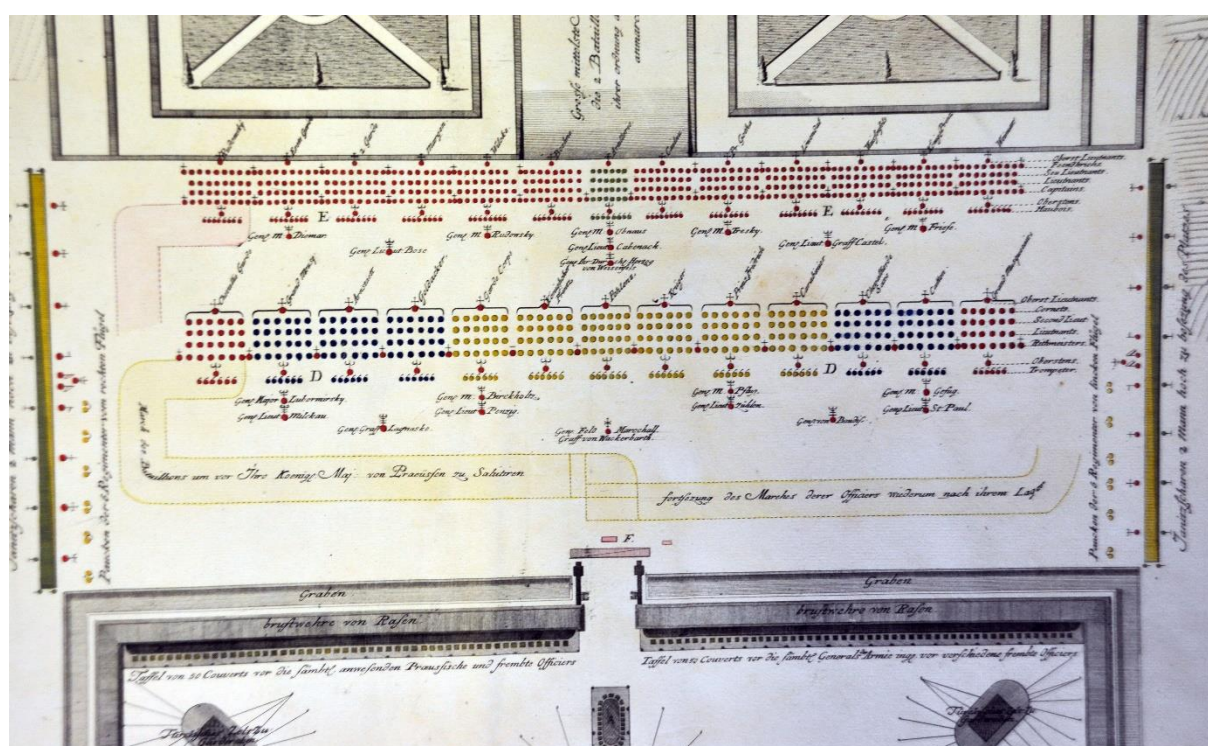
Kromě odměny pro vojáky saské armády (pro kterou muselo být několikátýdenní nasazení unavující) a oslavy jubilea augšpurské konfese tato hostina měla symbolicky potvrzovat moc a administrativní zdatnost Augusta Silného, protože zajištění zásobování celé armády po několik týdnů byl od počátku nákladný a nesnadný logistický počín. August Silný tímto prokázal během událostí ležení u Zeithain nejen své schopnosti, ale i bohatství Sasko-Polska. Ve stejném duchu byla prezentována i nadrozměrná štóla upečená ve speciálně připravené peci, kterou mělo obsluhovat až 100 lidí.¹⁰³ Byla natolik velká, že k jejímu přivezení před panovníky bylo do povozu zapřaženo osm tažných koní. Štóla se uchovala v paměti lidu natolik, že se do dnešních dnů slavnostmi v Drážďanech připomíná její pečení.¹⁰⁴

¹⁰³ Více ve studii COUFALOVÁ, I.: *Štóla Augusta Silného*.

¹⁰⁴ ZWOCH, G.: *c. d.*, s. 36; COUFALOVÁ, I.: *Štóla Augusta Silného*, s. 89.

Ceremoniál rozloučení s Fridrichem Vilémem I.

Poté, co byla představena štóla oběma králům a hostům, bylo uspořádáno ceremoniální rozloučení saských generálů a důstojníků s Fridrichem Vilémem I. Důstojníci z každého saského *regimentu* utvořili malé jednotky, přibližně o 34-50 mužích, které za slavnostní atmosféry předcházely před pruského krále. Prostor události byl ohraničen z obou stran orientálně vyhlížejícími *janičáři*, před nimiž hráli bubeníci a *janičářská* kapela. Za povšimnutí stojí rovněž i děla postavená po stranách. Výstřely děl doplnily svým hlasem ceremonii loučení, čímž podpořily významnost ceremonie. Lze se navíc domnívat, že vedle důstojníků též každé jedno dělo mohlo symbolicky zastupovat jednotlivé *regimenty* armády.

Slavnosti, 2. plán

Fridrich Vilém I. stál před stany královského tábora, kde se nacházely stoly s jídlem pro přední osobnosti kurfiřtství, syny obou králů, zahraniční ministry, generály a další. Přední zástupci saské armády pochodovali před pruského krále, kde jim Fridrich Vilém I. mohl říct pár slov předtím, než si vzájemně připili (příloha č. 9). Ceremonie podtrhovala výlučnost zúčastněných, tedy králů a saských generálů a důstojníků, ale také potvrzovala tímto aktem jejich přímý vztah, který mezi nimi – minimálně symbolicky – měl být.

Ceremonie loučení by nebyla tímto deklarováním přímého vztahu důstojníků k panovníkovi ojedinělá. Nejen generálové a důstojníci 18. století chápali sami sebe především jako služebníky svého krále. Totéž do jisté míry platilo i pro běžné vojáky, kteří se narukováním k armádě mohli vyvázat z běžné podřízenosti většinové společnosti.¹⁰⁵ Na těchto vnitřních argumentech byla v armádě založena celá kultura hodnot uvnitř evropských armád, kterou blíže popisuje Ilja Berkovich.¹⁰⁶ Tím se dostáváme k tomuto tématu vnitřní kultury a hodnot i v kontextu saské armády.

¹⁰⁵ BERKOVICH, I.: *c. d.*, s. 170.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 165–194

III. Vojenská kultura, orientalismus a geometrie v ukázkách

Vojenská kultura

Jako ostatní armády své doby, i ta saská byla nositelem nejrůznějších reprezentativně-čestných symbolů. Časem tato symbolika nabývala konkrétnějších pravidel a principů, bylo stanoveno, jakým způsobem byly tyto symboly udělovány a rozlišovány. Jejich podoba se přitom v 18. století různila ve velké škále předmětů, které byly často vpracovány do zdobných prvků uniformy, která jako taková byla primárním viditelným znakem vojáka. Mohlo ale též záležet na titulárním postavení jedince, kterému armáda sloužila.¹⁰⁷

Od Jakoba Heinricha Flemminga, vlivného ministra Augusta Silného, se nám zachovala jedna zmínka o sporu, jehož původ pramenil ve vzájemném porovnávání saské a pruské armády. Jedná se o dochovaný spor vojáků obou zemí o to, kdo má právo po silnici pochodovat jako první. Pruští vojáci se hájili právem vyššího postavení, neboť byli podřízeni králi Pruska, zatímco Sasové byli vojáci „jen“ saského kurfiřta.¹⁰⁸

I když se konflikt odehrál mnoho let před vojenskými ukázkami u Zeithain, je dokladem, jakou významnou společenskou roli v dané době hrálo titulární postavení osob. Nebylo by proto překvapivé, pokud by August Silný – vedle deklarování spojení Sasko-Polska – chtěl dodat saské armádě „lesku“ a polepšit její status přidáním polských královských insignií na *prapory* saských *regimentů*.¹⁰⁹ Na *praporech* se totiž i v době ukázek u Zeithain často vyskytovaly symboly sasko-polského soustátí, ať už to byl kurfiřtský čepec, polská královská koruna, nebo erby zemí, kterým August Silný vládl.¹¹⁰

Kromě uniforem a *praporů* armády mohla i být nositelem vojenské symboliky i samotná hudba. Barokní hudební nástroje byly dokonce hierarchizovány do pořadí dle jejich symbolické váženosti.¹¹¹ Že byly hudební nástroje chápány jako symbolicko-reprezentativní předměty

¹⁰⁷ BERKOVICH, I.: *c. d.*, s. 71.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 191.

¹⁰⁹ Nebyly to pouze prapory, které nesly tuto symboliku „... právě v Zeithain to bylo poprvé, kdy byl míšeňský porcelán využit coby reprezentativní nositel sasko-polské státnosti, tedy spojených kurfiřtsko-královských erbů.“ COUFALOVÁ, I.: *Štola Augusta Silného*, s. 85.

¹¹⁰ ZWOCH, G.: *c. d.*, s. 14–16; MÜLLER, R.: *c. d.*, s. 102.

¹¹¹ Například v pruské armádě během sedmileté války bylo čestnou odměnou mít privilegium hrát granátnickou melodii si ponechat ukořistěné bubny nepřítele v regimentu. MÖBIUS, K. – MÖBIUS, S.: *c. d.*, s. 151–159.

i v saské armádě dokládá skutečnost, že jimi byly vytvořeny dekorativní kompozice čestných insignií jednotek před jednotlivými tábořišti *batalionů*.¹¹²

Saská armáda při pochodu hrála melodie složené speciálně u příležitostí právě námi sledovaných vojenských ukázek u Zeithain v roce 1730. Tím je mimo jiné doložena existence stálé saské vojenské hudby do doby jen o čtyři roky mladší oproti hudbě pruské armády, jejíž počátek existence je datován k roku 1726.¹¹³ Velkou raritou v ležení však představovala orientálně vyhlížející janičářská kapela, která bude blíže představena v následující podkapitole věnující se orientalismu v saské armádě během vojenských slavností u Zeithain.

Orientalismus v saské armádě

Osmanská říše představovala pro jihovýchodní Evropu dlouhodobě závažnou hrozbu, ale teprve až vítězstvím u Vídně v roce 1683 se začaly misky vah převažovat ve prospěch křesťanských zemí, jež od té chvíle začaly pomalu vytlačovat „nevěřící Turky“ z Uher. Kromě toho, že pominulo bezprostřední ohrožení ze strany Osmanů, od osvobození Vídně se zřejmě „...vytvořil specifický druh trhu s tureckými předměty, ať už ukořistěnými, či napodobenými.“¹¹⁴ Díky nabyté geopolitické převaze nad Osmany, a snad i díky těmto ukořistěným předmětům, započala v Evropě nová vlna zájmu o vše orientální, které našlo odraz jak na dvoře Augusta Silného, tak i v ležení u Zeithain.¹¹⁵

August Silný nechal postavit v královském ležení, již zmíněné, bohatě zdobené turecké stany, z nichž část byla ukořistěna přímo u Vídně v roce 1683 Janem Jiřím III. Saským. V královském ležení se tureckých stanů nacházelo více než dvacet.¹¹⁶ Orientální prvky byly přítomny i v samotném vojsku. „*Tatary*“ na koních mohla poprvé spatřit saská veřejnost právě při příležitosti vojenských ukázek. *Huláni* udělali dle vzpomínek „...durch ihr wunderbares Speer – und Sabelschwingen, ihr gellendes ‚Tali! Tali!‘ – Schreien, ihre derben Spaße und ihre unübertreffliche Schnelligkeit den Schaulustigen große Freude.“¹¹⁷ (...skrze své máchání kopími a šavlemi, křičením „Tali! Tali!“, jejich hrubou zábavou a nepřekonatelnou rychlostí,

¹¹² ZWOCH, G.: *c. d.*, s. 17.

¹¹³ Tamtéž, s. 159.

¹¹⁴ PRCHAL, V.: *Společenstvo hrdinů*, s. 196.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 189–191.

¹¹⁶ MIKOSCH, E.: *c. d.*, s. 291.

¹¹⁷ MÜLLER, R.: *c. d.*, s. 14.

velkou radost přihlížejícím.) Dle zkoumaných plánů však nikdy nevystoupili ve společné ukázce se saskými vojáky.¹¹⁸

I když *huláni* mohli diváky udivovat svými způsoby a zjevem, tak nezpochybnitelně mnohem reprezentativnějším vojenským útvarem byl *janičářský batalion*, který byl vystrojen, co nejdříve podle svého osmanského protějšku. Velikost *janičářského batalionu* byla cíleně navýšena pro vojenské události u Zeithain, přičemž muži do této jednotky byli speciálně vybírání dle různých předpokladů v celém Sasko-Polsku.¹¹⁹

Jejich reprezentativní role byla postupně užita na mnoha místech po celou dobu konání vojenských ukázek. *Janičáři* drželi stráž v královském táboře, kde byli pověřeni i přípravou jídla nebo u ceremoniálního rozloučení s Fridrichem Vilémem I. *Janičářský batalion* měl svou vlastní kapelu, která čítala 42 hudebníků. Aby se navýšila exotický nádech *janičářské* kapely, tak její část byla složena z černých Afričanů. Tato kapela velice pravděpodobně doprovázela svou hudbou všechny významné ceremonie během vojenských ukázek roku 1730.¹²⁰

Bylo jistě jedinečnou podívanou a raritou, že August Silný dokázal svým hostům odprezentovat tak cizokrajnou jednotku jakou *janičáři* byli. Orientální prvky použité během vojenských ukázek u Zeithain, ať už se jednalo o vojáky nebo předměty, mohly symbolizovat Augustův kulturní rozhled, bohatství Sasko-Polska nebo též mohly upomínat vojenskou zdatnost Wettinů a Augusta Silného, neboť i on v roce 1695 a 1696 vyrazil na vojenské tažení proti Osmanům.¹²¹

Geometrie v ukázkách

V průběhu všech ukázek byly saskou armádou prezentovány nejrůznější formace a její tvary. Zcela přirozeně vyvstává otázka, zda měly jednotlivé vojenské ukázky působit mimo jiné i určitým uměleckým dojmem. Před jejím zodpovězením je příhodné představit kulturní model vysvětlený Johnem Lynnem, který osvětluje dobové chápání konfliktů napříč historií a který je možné uplatnit i v kontextu vojenských ukázek roku 1730.

¹¹⁸ ZWOCH, G.: *c. d.*, s. 78.

¹¹⁹ MIKOSCH, E.: *c. d.*, s. 292.

¹²⁰ Tamtéž, s. 292, 295.

¹²¹ PRCHAL, V.: *Společenstvo hrdinů*, s. 196.

Jedná se o takzvaný vztah dvou proměnných, diskurzu a realitě války¹²² Hlavní přínos tohoto modelu tkví v jeho průkaznosti, že lidské chápání a očekávání od konfliktu ohýbá realitu války a naopak, že realita války ohýbá přemýšlení nad válečným konfliktem. Pro lepší vyjádření celé myšlenky kulturního modelu si představme jeden ilustrační příklad.

Bitva u Slavkova svou rozhodností a definitivností, nastavila spolu s ostatními bitvami napoleonských válek fenomén (nebo přinejmenším očekávání), že následující války budou záležitostí krátkodobou, ukončenou dramatickou, krvavou, ale zcela jistě rozhodující bitvou. Jedná se o diskurz, který přetrvával ve společnosti do první světové války.¹²³ Není proto překvapivé, že ještě za občanské války v Americe vedl společnost ke stejnému úsudku a očekávání. Diskurz, předpoklad společnosti o tom, jak bude válečný konflikt vypadat, jej následně formoval do paradoxní situace. Společnost tlačila generály k bitvám v očekávání, že naplní jejich představu o rozhodujícím střetu.

Když však bitvy nepřinášely kýžený výsledek, započala tatáž společnost ostrou kritiku těch generálů, kteří měli tu „krvavou řež“ bez výsledku na svědomí. Válka se proměnila, očekávání společnosti nikoliv. Přičemž diskurz, tedy chápání válečného konfliktu a s tím spojené očekávání, se nemusí týkat jen celé společnosti, ale třeba jen určitého jejího spektra. Například aristokracie a panovnických dvorů. Tímto se vracíme zpět k předmětu našeho zájmu. K otázce, jestli je blízkost geometrickým obrazcům v plánech náhodná nebo záměrná.¹²⁴

Dostáváme se zpátky k námi zkoumanému počátku 18. století, kdy náročné inženýrství pevností proslavené zejména francouzským stavitelem Sébastienem Vaubanem podněcovalo fantazii myslitelů. Ti se nechávali inspirovat geometrickými tvary pevností, tak hojně užívaných v 17. a 18. století, aby se jim podařilo nalézt odpovědi a vědecké vysvětlení na zmatečný, nekontrolovatelný průběh polní bitvy. Tento vědecký přístup je možné zasadit do kontextu vznikajícího osvícenství, protože i myslitelé 17. a 18. st. spoluutvářeli svým chápáním a očekáváním oblast vojenství. Například při kategorizaci lidského poznání, zařadil Denis Diderot militární architekturu a taktiku mezi přírodní vědy spadající do podkategorie „elementární geometrie.“¹²⁵

I když se nacházíme ještě před vrcholem osvícenství, tak její předpoklady lze hledat už ve vojenském ležení Augusta Silného a jeho vojenských přehlídek. Mnohé manévry

¹²² LYNN, J.: *Battle*, s. 359–369.

¹²³ Tamtéž, s. 179–217.

¹²⁴ HUTEČKA, Jiří: *Země krví zbrocená: americká občanská válka, 1861-1865*. Praha 2008. s. 324, 398.

¹²⁵ LYNN, J.: *Battle*, s. 111–144.

vojenských ukázek se totiž řídily přísnou geometrií více, než mohla dovolit realita, protože oproti ideálně vybrané pláni se bojiště neorientovalo v pravých úhlech a přímkách. Nicméně právě tato skutečnost snad nejlépe ilustruje, co očekávala první polovina 18. století od vojenského konfliktu.¹²⁶

Celá ukázka bitvy je v námi analyzované knize plánů prezentována jako střet geometrických linií. Můžeme to vidět zejména v částech, kde dochází k rozbití protivníkových útvarů, když porážka byla vyjádřena právě úplným rozvrácením pravidelného řádu na jedné straně, zatímco strana vítězná si jej uchovala. Vítězné jezdectvo se chová stejně zákonitě a systematicky jako dobře zautomatizovaný stroj, když se v sedmém plánu vytočí proti pěším útvarům i ve chvíli, kdy zrovna dokončilo závažný střet. Vše se děje v pravých úhlech, symetricky, systematicky, přehledně a kontrolovatelně.

Můžeme proto vyslovit názor, že geometrické tvary či obrazce, které při ukázkách vznikaly, byly v první řadě snahou uchopit chaotickou válku a dát ji jinak tak těžko dosažitelnou kontrolu, řád a přehlednost. Geometrie ve vojenství našla svůj odraz i v umění. Například ve vyrovnaných batalionech v bitvě u Fontenoy v roce 1745 (příloha č. 10) nebo v pamětní medaili Ludvíka XIV., jež zobrazuje, jak král samotný vede cvičení pravidelně rozestoupeným vojákům, kteří pozvedají do výše pušky, které jako by tvořily souhru svislých přímek se sloupořadím v pozadí stojící budovy (příloha č. 2).¹²⁷

Je možné, že bylo využito uměleckého dojmu kontroly a řádu i na medailích vyražených u příležitosti cvičení u Zeithain (příloha č. 3) nebo na obraze Johanna Alexandra Thieleho, který zobrazil na plátně vyrovnaný tábor a nastoupené jednotky v něm (příloha č. 4).¹²⁸ Plány v námi studované knize by tak měly nést stejné a hlavní poselství: saská armáda je kvalitní, protože je schopna manévrovat moderním, efektivním způsobem secvičeně a za plné kontroly svého panovníka, Augusta II. Silného.¹²⁹

¹²⁶ WOHLMUTH, P.: *c. d.*, s. 112.

¹²⁷ LYNN, J.: *Battle*, s. 111–144; FOUCAULT, M.: *c. d.*, s. 7–8, 266–267.

¹²⁸ V popředí obrazu jsou viditelní orientální *huláni* a *janičáři*, opomenuti nejsou ani významní příslušníci elitních jednotek saské armády jako *kyrysníci* nebo *chevalier guard*.

¹²⁹ BURKE, P.: *c. d.*, s. 16.

Závěr

Jakým způsobem prezentoval August II. Silný svou armádu? Na tuto otázku lze odpovědět ve dvou rovinách. První rovinou reprezentace armády bylo dokazování její kvality, protože primární potřebou Augusta II. Silného bylo prezentovat veřejnosti silné, bojeschopné vojsko, skrze které mohl naplnit své cíle. Zatímco jsou v první reprezentační rovině prezentovány kvalitativní prvky armády, tak druhá reprezentační rovina představovala během vojenských ukázek armádou předávané symboly. Podobným způsobem, jako umění bylo nositelem znaků moci,¹³⁰ tak armáda – sama o sobě symbolizující moc – byla nositelem dalších symbolů, které budou ještě níže shrnuty. Nejprve ale, než přejdeme dále, rozeberme první kvalitativní symboliku.

První kapitola práce se zabývala přípravami ležení u Zeithain. Jejich cílem bylo, aby saská armáda byla prezentována veřejnosti co nejlépe. Delikátnost těchto příprav je patrná z Augustem podniknuté inspekční cesty po jednotkách saské armády nebo částečného předcvičování manévru na samotné ploše určené pro budoucí ukázkou. Kvalita armády mohla být hodnocena jak z pohledu secvičenosti vojáků provádějících nejrůznější náročné proměny formací, ale i z hlediska jejich provádění, protože právě způsoby manévrování nejlépe demonstrovaly vývojovou vyspělost armády. Vyspělost zhmotněná v *reglemantech* byla tím významnější, čím více vojenství počátku 18. století ještě stále hledalo metody, jak co možná nejefektivněji využít soudobé technologické, administrativní a logistické možnosti k poražení nepřítele.

Saská armáda se připravovala na ukázky podle jednotných předpisů, *reglemantů*. Můžeme proto tvrdit, že byla po povelové stránce kvalitativně srovnatelná s ostatními evropskými armádami, ba dokonce že některé vývojově překonávala. Ukázky přitom byly pro obecnost systematicky odstupňovány. Prezentovaly se nejprve jednotlivé části armády a základní manévry, které postupně gradovaly co do velikosti, tak komplexnosti. Zároveň se v průběhu několikátýdenních kulturně-vojenských slavností prezentace přesouvala z ukázek čistě teoretických k ukázkám praktickým. Ze způsobů nasazení armády v kolonách, liniích a karé se staly dynamické nepravé bitvy prezentující všestrannost a disciplínu saské armády.

¹³⁰ BURKE, P.: *c. d.*, s. 7.

I přestože šlo o demonstraci bojeschopnosti saské armády po celou dobu ležení u Zeithain, nesmí být opomenuta skutečnost, že vojenství, stejně jako mnohá jiná společenská odvětví života elit raného novověku, bylo v úzkém vztahu s esteticko-uměleckým vyjadřováním. Proto můžeme vidět i v těchto „ryze vojenských“ ukázkách vliv geometrie a chvílemi snad až divadla. Stačí si jen vzpomenout, s jakým důrazem byli diváci „vtahováni“ do jednotlivých ukázek. Přehlednost, řád a vyrovnanost linií v ukázkách zároveň korespondovala s formujícím se společenským očekáváním, že ideální válka by měla být kontrolovatelná a vysvětlitelná, což koreluje i se vzhledem námi zkoumaného pramene. Lze se domnívat, že jeho uspořádání a rytiny měly v této podobě nejlépe vyjadřovat soudobé idealizované očekávání kontrolovatelnosti, přehlednosti, velikosti i esteticko-uměleckého dojmu vojenských ukázek saské armády.

Čím větší kvalita armády byla prezentována, tím nebezpečněji, hrozivěji, a tedy i mocněji armáda vypadala. Tato bojeschopnost se přímo vztahovala k Augustovi II. Silnému, protože skrze ni nabýval podíl své symbolické i faktické moci. Tento přímý vztah saské armády a panovníka byl během ukázek u Zeithain vyjádřen například osobním předáváním rozkazů vojákům na pláni skrze výstřely z děl. Přímý vztah panovníka a armády byl také demonstrován ceremonií loučení s pruským králem, při němž byla deklarována výlučnost generálů a důstojníků saské armády tím, že se mohli osobně rozloučit s tak významným hostem, jako byl Fridrich Vilém I.

Druhou reprezentační rovinou saské armády během ukázek u Zeithain byla její funkce nositele symbolů, které pojmenovávám jako sekundární, a to nikoliv proto, že by byly podřadné, ale protože musely být nezbytně vnímány až jako druhé v řadě. Jinými slovy, armáda už svou existencí reprezentovala moc panovníka a až následně do ní mohly být, na základě její existence, vloženy další symboly. I když část z nich vyjmenujeme, sekundárních symbolů mohlo být prostřednictvím armády prezentováno více.

Bohatství Saska a administrativní zdatnost Augusta II. Silného – Několikatýdenním ležením u Zeithain dokázal saský kurfiřt svým hostům, že dokáže shromáždit na jednom místě 27 000 vojáků, které po celou dobu konání zvládne zásobit v nadměrné kvalitě a ještěže k tomu dokáže zajistit zábavu i luxus pro nespočet významných hostů a návštěvníků. To vše v dokonale řízeném a připraveném prostoru, kde, a to doslova, měl každý stan své místo, což bylo možné jen díky pečlivé a výkonné administrativě, jejíž úspěch nepochybně musel dopadnout

i na Augusta II. Silného. Kulturně-vojenské slavnosti tímto způsobem prezentovaly bohatství saského kurfiřtství a administrativní zdatnost Augusta II. Silného.

Symbolické spojení soustátí Sasko-Polska – Na praporech saské armády se nacházely jak insignie saského kurfiřtství, tak v některých případech i symboly královského Polska, čímž August II. Silný demonstroval spojení těchto zemí. Zároveň tím také zvyšoval titulární vážnost saské armády, která tak nabyla většího „lesku.“ August II. Silný symbolicky povýšil svou armádu nad armády jiných zemí i ve Svaté říši římské, v jejímž prostoru se Saské kurfiřtství nacházelo.

August II. Silný jako válečník a velitel – Nastoupená saská armáda v sobě na první pohled rozlišovala postavení jednotlivých mužů. V jejím čele v některých ukázkách stál princ Fridrich August, který velmi pravděpodobně symbolicky zastupoval v čele armády svého otce Augusta II. Silného jako velitele. Přeneseně tak oba muži byli rovnocennými stejnými válečníky své armády, jako její generálové, což bylo podtrženo i skutečností, že během ukázek byl August II. Silný schopen signály kontrolovat její průběh a také tím, že oba králové i jejich dědiční princové měli své vlastní stanové ležení jako celá saská armáda.

Orientalismus v ležení u Zeithain – Janičáři, huláni, osmanské stany a turecké předměty dodávaly celé události na atraktivitě a zvyšovaly její prestiž. Orientální prvky mohly navíc symbolizovat Augustův kulturní rozhled a bohatství Sasko-Polska. Ba co více, část tureckých stanů v panovnickém táboře získaných jako válečná kořist mohla upomínat na dřívější válečná tažení Wetiinů proti Osmanům, což nepřímo vyzdvihovalo Augusta Silného jako udatného křesťanského válečníka.

Tímto je zodpovězena hlavní badatelská otázka, díky které militárně-symbolická reprezentace Augusta II. Silného během vojenských ukázek u Zeithain nabyla jasných obrysů. Bylo by ale chybou považovat tyto závěry za definitivní, protože v saských archivech se stále nachází značné množství pramenů, které mohou dílčí závěry této práce vyvracet nebo dále rozvíjet. Stejně tak i sama tato práce vytváří prostor pro další bádání.

Je jen pouhou náhodou či záměrem, že vojenské ukázky Augusta Silného u Zeithain svým programem podobaly ukázkám provedených Ludvíkem XIV. v roce 1698? Existuje více ceremonií potvrzující vzájemný vztah mezi armádou a panovníkem? Je možné najít důkaz, který by potvrdil, že prvním majitelem knihy a autorem poznámek v ní byl Jiří Karel Haugwitz?

To je jen část otázek, na které by bylo žádoucí najít v budoucnu relevantní odpověď. Stejně tak se naskytá možnost hledat souvislosti a rozdíly mezi vojenskými ukázkami saské armády v roce 1730 a polské armády v roce 1733 u Czerniakowa, jejichž vojenské plány se nacházejí digitalizovány ve sbírce vojenských map a plánů *Royal Collection Trust*. Ta v sobě ukrývá i plány vojenských ležení a cvičení dalších armád raného novověku. Mezi jinými i těch, které Fridrich Vilém I. uspořádal jako prezentaci pruské armády Augustovi Silnému. Studium těchto manévřů by se mimo jiné mohlo podařit rozkrýt symbolickou rovinu soupeření saské a pruské armády, která se vine nenápadně i celou touto bakalářskou prací jako červená nit.

Nepochybně se v tomto směru bádání nachází potenciál k lepšímu porozumění dobovému myšlení raně novověkých elit, ale i obecnějšímu poznání dalších funkcí armády v raném novověku. Jak dokládá i tato bakalářská práce, je nepochybnitelné, že i armáda byla živoucím dějištěm společenského života šlechty a v mnoha ohledech i soudobým kulturním fenoménem. Velkolepé vojenské přehlídky a mocenské prezentace v době Augusta II. Silného jsou toho jednoznačným důkazem.

Slovník pojmů

Batalion – základní taktická jednotka pěchoty. V této práci je cíleně opomíjen český ekvivalent tohoto pojmu – prapor – aby nedocházelo k jeho záměně za vojenskou zástavu.

Bítevní sestava – základní formací rozvinuté jednotky nebo armády, z níž se odvozují veškeré ostatní formace.

Boční pochod – typ pochodu jedním křídlem jednotky. Jednotka tak doslova pochoduje svým levým nebo pravým „bokem“ vpřed.

Dělostřelecká baterie – taktická jednotka děl a její obsluhy.

Dragouni – typ jednotky, jejíž vojáci byli cvičeni jak v boji na koni, tak i v pěším boji. V ležení u Zeithain byly představeny čtyři *regimenty* dragounů, které byly v plánech označeny modrou barvou.

Eskadrona – základní taktická jednotka jezdeckva.

Garde du corps – elitní jezdecká jednotka do bitvy vyzbrojená obdobným způsobem jako *kyrysničci*. Obdobu této jednotky bylo možné nalézt na mnoha evropských panovnických dvorech. V ležení u Zeithain se skládala ze šesti *eskadron*.

Grand mousquetairs – reprezentativní jednotka, jejíž úlohou bylo připravit jezdce na roli budoucích důstojníků. V ležení u Zeithainu měla velikost jedné *eskadrony*.

Granátník – voják určený k vrhání zápalných granátů proti nepříteli. Z toho důvodu byli vybíráni pro tuto službu obzvlášť statní muži. Jednalo se o elitní vojenské jednotky. V saské armádě se nacházeli granátníci v pěších *regimentech*, ale také v *grenadierfreikompaniích* a *grenadier cheval*.

Grenadierfreikompanie – v ležení u Zeithain se nacházely tři granátnické *kompanie*, které nebyly přiřazeny k žádnému *regimentu*. Z toho důvodu skládaly samostatný granátnický *batalion* jak do ukázek, tak na ceremonie.

Grenadier cheval – jezdci vystrojení a vyzbrojení obdobným způsobem jako pěší granátníci. Jejich typickým znakem byly vysoké pokrývky hlav, které měly zdůrazňovat výšku vojáků. V ležení u Zeithain se nacházela jedna *grenadier cheval* eskadrona.

Huláni – označování také jako *tataři*, byli v ležení u Zeithain nepravidelnou *jízdně-kopinickou* jednotkou polského původu o dvou *eskadronách*.

Chevaliergarde – čistě reprezentativní útvar přibližně o 150 mužích. Tito vojáci se svými zdobenými uniformami byli často využíváni jako palácové jednotky.

Janičáři – představovali elitní jádro osmanské armády původně sestávající z křesťanských dětí převychovaných na muslimskou víru. V ležení u Zeithain byl prezentován jeden janičářský *batalion* s kapelou. S výjimkou dvaceti čtyř Afričanů v kapele se však jednalo o muže z celého Sasko-Polska vyzbrojené podle osmanského vzoru.

Jízdní kopiníci – jezdci vyzbrojení kopími, proto také bývali označováni jako lancíři. Jedinou jízdně-kopinickou jednotkou v ležení u Zeithain byli *huláni*.

Kadetní kompanie – založena už otcem Augusta Silného, sloužila jako přípravná důstojnická škola.

Karé – základní obranná formace proti jezdecku, která měla nejčastější podobu čtverce.

Kolona – formace složená z určitého počtu *podjednotek* situovaných za sebou.

Kontramarš – manévr, který převracel formaci dané jednotky nebo armády.

Kompanie – základní správní *podjednotka regimentu*

Kyrýsníci – jezdci vybavení statnými koni a vyzbrojení kyrýsy. U Zeithain se nacházely čtyři kyrýsnické *regimenty*, každý po čtyřech *eskadronách*. V plánech byly označeny žlutou barvou.

Lancíři – viz jízdní kopiníci.

Pikenýr – voják vyzbrojený píkou, zbraní až pět a půl metru dlouhou.

Podjednotka – *bataliony, dělostřelecké baterie a eskadrony* se skládaly z dalších správních a taktických podjednotek. Dělení větších celků na nejrůznější podjednotky umožňovalo komplexnější manévrování nebo správu daných jednotek.

Prapor – odznak a čestná zástava jednotky, jejíž původ vychází z praktické potřeby rozlišovat vojenské útvary. Oproti vlajce, kterou je možné z žerdi sejmout, je k ní prapor připevněn napevno.

Proměna – ve smyslu manévru.

Retrechement – 1. kasematová nadstavba na bastionu nebo ravelinu. 2. improvizované polní opevnění budované obránci teprve v průběhu boje napříč tou částí pevnosti, kde hrozilo proražení obrany.

Regiment – má existující český ekvivalent, nicméně pro jednotnost bylo v této práci zachováno původní názvosloví. Každý z dvanácti saských pěších regimentů u Zeithain se skládal ze dvou *batalionů*, z nichž každý měl své samostatné tábořiště. Na plánech jsou pěší regimenty označeny červenou barvou, což koresponduje s barvou jejich uniforem.

Reglement – sjednocený předpis sloužící k výcviku armády nebo jejích částí.

Sponton – chladná zbraň na ratišti, sloužící současně jako hodnostní označení poddůstojníků či důstojníků pěchoty.

Tataři – viz *huláni*.

Prameny a literatura

I. Prameny:

a) Archivní prameny

Knihovna benediktinského opatství Rajhrad, Grundrisse des Campements bey Zeitheyn 1730, sg. R – DCCCLXXXVIII.

b) Digitalizované prameny

Grundrisse derer unterschiedenen Bewegungen und Kriegsübungen, welche von denen chursächsischen Troupen in dem Lager bei Zeithain 1. – 26. Juni 1730 vollzogen worden.
In: <http://digital.wlb-stuttgart.de/purl/bsz410327352>. [cit. 12. 4. 2021].

Military review at Zeithain and Mühlberg, 1730. In:
<https://militarymaps.rct.uk/miscellaneous/military-review-at-Zeithain-and-muhlberg-1730>
[cit. 22. 5. 2021].

II. Literatura:

BERKOVICH, Ilya: *Motivation in war: the experience of common soldiers in old-regime Europe*. Cambridge – New York 2017.

BLACK, Jeremy (ed) et al.: *European Warfare 1453-1815*. New York 1999.

BURKE, Peter: *The Fabrication of Louis XIV*. New Haven – London 1992.

BŮŽEK, Václav – SMÍŠEK, Rostislav (ed.), et al.: *Habsburkové Země Koruny české ve středoevropské monarchii: 1526-1740*. Praha 2017.

COUFALOVÁ, Iveta: *Saský Herkules a Lutherova růže – konverze Augusta Silného a saská konfesijní kultura na přelomu 17.-18. století: východiska a možnosti výzkumu*. In: FERENCOVÁ, Hana, et al.: *Proměny konfesijní kultury: metody – témata – otázky*. Univerzita Palackého v Olomouci 2015 s. 73–85.

COUFALOVÁ, Iveta: „*Schaut wie A: Rex seine Armee jetzt speiset...*“ *Štola Augusta Silného: jídlo a reprezentace moci ve vojenském ležení u Zeithainu (1730)*. In: JEDLIČKOVÁ, Blanka (ed.) – et al.: *Krajiny prostřených i prázdných stolů. I., Evropská gastronomie v proměnách staletí*. Univerzita Pardubice 2016 s. 79–92.

- CZOK, Karl: *August der Starke und Kursachsen*. München 1988.
- CZOK, Karl: *August der Starke und seine Zeit, Kurfürst von Sachsen, König in Polen*. München – Zürich 2006.
- DARNTON, Robert: *Velký masakr koček a další epizody z francouzské kulturní historie*. Praha 2013.
- DUFFY, Christopher: *The Military Experience in the Age of Reason*. New York 1987.
- FOUCAULT, Michel: *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*. Praha 2000.
- FRIEDL, Jiří – JUREK, Tomasz – ŘEZNÍK, Miloš – WIHODA, Martin: *Dějiny Polska*. Praha 2017.
- GEERTZ, Clifford: *Interpretace kultur: vybrané eseje*. Praha 2000.
- HRUŠKOVÁ, Monika: *Volba polského krále Augusta II. Silného očima císařských vyslanců*. České Budějovice 2010 (nepublikovaná bakalářská práce).
- HUTEČKA, Jiří: *Země krví zbrocená: americká občanská válka, 1861-1865*. Praha 2008.
- KNOX, Macgregor (ed) – MURRAY, Williamson (ed): *The dynamics of military revolution 1300-2050*. New York 2001.
- KŘIVOVÁ, Petra: *Mapová sbírka knihovny benediktinského kláštera v Rajhradě*. In: <https://vmdelta.vkol.cz/cs/aktivita/konference-a-odborna-setkani/16--rocnik-odborne-konference/clanek/program-16--rocnik-odborne-konference/> [cit. 9. 4. 2021].
- LYNN, John: *Battle: a History of combat and culture*. New York 2008.
- LYNN, John: *Giant of the Grand Siècle, The French Army 1610–1715*. New York 1997.
- MICHALICOVÁ, Nela: *Ke králi i k sejmu. Císařští diplomaté a habsburská politika vůči Sasko-polské unii v druhé půli vlády Augusta II. (1719-1733)*. Pardubice 2018 (nepublikovaná magisterská práce).
- MIKOSCH, Elisabeth – SCHUCKELT, Holger: *Das sächsische Janitscharenbataillon beim Zeithainer Lager 1730*. In: *Im Lichte des Halbmonds, Das Abendland und der türkische Orient*. Dresden 1995, s. 289–295.
- MÖBIUS, Katrin – MÖBIUS, Sascha: *Prussian Army Soldiers and Seven Years' War, The Psychology of Honour*. London – New York 2020.
- MÜLLER, Helmut M. – KRIEGER, Karl-Friedrich – VOLLRATH, Hanna: *Dějiny Německa*. 2. vyd. Praha 2004.

- MÜLLER, Reinhold: *Die Armee Augusts des Starken, Das sächsische Heer von 1730 bis 1733*. Berlin 1984.
- NOSWORTHY, Brent: *The Anatomy of Victory, Battle Tactics 1689–1763*. New York 1990.
- PRCHAL, Vítězslav: *Společenstvo hrdinů: válka a reprezentační strategie českomoravské aristokracie 1550-1750*. Praha 2015.
- PRCHAL, Vítězslav: *Z rytíře důstojníkem aneb k proměnám militární maskulinity vraném novověku*. In: HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – SMÍŠEK, Rostislav (ed.): *Symbolické jednání v kultuře raného novověku: věnováno Václavu Bůžkovi k jeho životnímu jubileu*. Praha 2019, s. 183–197.
- RUZICKA, Dagmar: *Friedrich Wilhelm Graf von Haugwitz (1702-1765). Weg, Leistung und Umfeld eines schlesisch-österreichischen Staatsmannes*. Frankfurt am Main 2002.
- ŘEZNÍK, Miloš: *Sasko*. Praha 2005.
- STARKEY, Armstrong: *War in the Age of Enlightenment, 1700–1789*. Westport 2003.
- ŠVANKMAJER, Milan: *Dějiny Ruska*. 6. vyd. Praha 2010.
- ŠVANKMAJER, Milan: *Petr I.: zrození impéria*. Praha 1999.
- VEBER, Václav – HLAVAČKA, Milan – VOREL, Petr – POLÍVKA, Miloslav – WIHODA, Martin – MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *Dějiny Rakouska*. 2. vyd. Praha 2007.
- VOGELTANZ, Jan: *Malý slovník starého vojenského názvosloví*. Praha – Litomyšl 2008.
- WOHLMUTH, Petr: *Krev, čest a hrůza: historická antropologie pevnostní války na příkladu britských deníků z obléhání pevnosti Bergen op Zoom z roku 1747*. Praha 2017.
- ZWOCH, Gerhard: *Das Zeithainer Lustlager 1730-2005. Zum Jubiläum des Campements der Armee Augusts des Starken zwischen Mühlberg und Großenhain*. Großenhain 2005.

III. Internetové odkazy:

- Plans des differents exercices de Zeithain*. In: <https://www.reiss-sohn.de/de/lose/9454-A185-1906/> [cit. 12. 4. 2021].

Seznam použitých plánů

Dvorní tábor	17
Obelisk	19
Pavilon.....	20
Grand revüe	21
Cvičení pěchoty, 4. plán.....	23
Cvičení dragounů, 3. plán.....	24
Cvičení jezdeckta, 6. plán.....	24
Cvičení dělostřelectva, 9. plán.....	24
Cvičení lancierů, 1. plán.....	25
Cvičení v liniích, 13. plán	27
Cvičení karé, 10. plán.....	30
Retrenchement, 1. plán.....	33
Retrenchement, 2. plán	34
Polní bitva, 6. plán.....	35
Polní bitva, 7. plán	35
Slavnosti, 1. plán	36
Slavnosti, 1. plán.....	37
Slavnosti, 2. plán	38

Seznam příloh

Příloha č. 1: Effective Strengths of Major European Armies 1650-1790. In: BLACK, Jeremy (ed) et al.: *European Warfare 1453-1815*. New York 1999, s. 80.

Příloha č. 2: Pamětní medaile vydaná u příležitostí první vojenské přehlídky provedené Ludvíkem XIV. v roce 1666 (Bibliothèque Nationale, Cabinet des médailles). In: FOUCAULT, Michel: *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*. Praha 2000, s. 7–8.

Příloha č. 3: Pamětní medaile vydána u příležitosti vojenského ležení u Zeithain v roce 1730. In:
<https://www.coinarchives.com/w/lotviewer.php?LotID=4984730&AucID=5588&Lot=2036&Val=3545a21a73e30d0cec08a03da5b0dde2> [cit. 12. 4. 2021].

Příloha č. 4: Johann Alexander Thiele, Das Zeithainer Lager. Dresden, 1731. In: MIKOSCH, Elisabeth – SCHUCKELT, Holger: *Das sächsische Janitscharenbataillon beim Zeithainer Lager 1730*. In: Im Lichte des Halbmonds, Das Abendland und der türkische Orient. Dresden 1995, s. 290.

Přílohy č. 5-8: Règlement concernant l'exercice et les manouvres de l'infanterie : du premier aout 1791. In: [archiveorg rglementconcer12fran width=560 height=384 frameborder=0 webkitallowfullscreen=true mozallowfullscreen=true] [cit. 12. 4. 2021], s. 71, 440, 484, 512.

Příloha č. 9: Abschiedsparade der sächsischen Generale und Offiziere vor dem König von Preußen Friedrich Wilhelm I. In: ZWOCH, Gerhard: *Das Zeithainer Lustlager 1730-2005. Zum Jubiläum des Campements der Armee Augusts des Starken zwischen Mühlberg und Großenhain*. Großenhain 2005, s. 92.

Příloha č. 10: Pierre Lenfant, Battle of Fontenoy 1745. In:
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Battle_of_Fontenoy_1745_1.PNG [cit. 12. 4. 2021].

Resumé

The aim of this bachelor thesis was to find an answer to the question of how Augustus II. the Strong presented his army at the encampment near Zeithain in 1730. In order to answer this question the book of military plans, preserved in the library of the Benedictine abbey in Rajhrad, was used as primarily source. The book consists mostly of military plans, which present military exhibitions on 110 pages day by day over the course of several weeks, which are analysed in the thesis. With the concrete plans of manoeuvres and proper literature this bachelor thesis explains not only possible meanings behind military exhibition, but also hidden thoughts of August II. the Strong himself.

The presentation of Saxon army in this unique cultural-military celebration has two layers, the primary and the secondary. The main need of Augustus II. the Strong, who wanted to publicly demonstrate his strong geopolitical position, formed the primary symbolical layer. The will to show the superior quality and modernity of his reformed army of Saxony. Quality and modernity were presented in the training, the weaponry and equipment of Saxon soldiers, but also on the types of manoeuvring, because especially these methods of manoeuvring demonstrated the developmental maturity of the Saxon army.

The demonstrations were systematically ordered for the audience, for whom it was sensitively prepared. From presentation of basic manoeuvres and parts of the army the presentation escalated in size and complexity to grand scale army movements. At the same time, during several weeks of cultural-military festivities, the presentation shifted from purely theoretical to practical demonstrations. First in order there was a deployment of army in columns, lines and defensive squares demonstrations that transferred into dynamic simulated battles, which showed versatility and discipline of the Saxon Army.

Like many other societal areas of early modern elites' lives, the military representation was also connected to aesthetic and artistic expressions. Therefore, we can see even in these "purely military" demonstrations the influence of geometry and many times even the theatre. The order and harmony of the military lines in these exhibitions also corresponded with the emerging social expectation that the ideal war should be controlled and scientifically understood. It is something that the book of plans underlines and clearly shows. The connection of what was mentioned to be seen and what is in the book that cannot be unseen. Order and appearance of these plans in this form was surely supposed to express the qualities of Saxon

army: controllability, power, and modernity of the contemporary warfare using the aesthetic-artistic approach.

The second layer of military presentation must be understood as something that army – which itself represented power and prestige of sovereign – showed secondarily. It is possible to define some of secondary symbolical signs carried by Saxon army in presentation near Zeithain. Through signs on military flags it is not only possible to see symbolical connection of Saxony-Polish union, but also symbolically promoting electoral army on royal army. Display of luxury and precise logistics through the whole celebration showed off economical wealth of Saxony and administration skills of Augustus II. the Strong. Furthermore, built Turkish tents and military battle order possibly reminded everyone Augustus II. the Strong as warrior and military leader.

As this bachelor's thesis proves, it is undeniable that the armies during this period were also a living place of the social life of the early modern nobility and, in many aspects, a contemporary cultural phenomenon. Spectacular military parades and presentations of ruler's power during the time of Augustus II. the Strong proofs this.

Zusammenfassung

Ziel dieser Bachelorarbeit war es herauszufinden, wie August II. seine Armee im Lager bei Zeithain präsentierte. Zur Beantwortung dieser Frage wurde vor allem, das in der Bibliothek der Benediktinerabtei in Rajhrad aufbewahrte Buch, der Militärpläne als Quelle herangezogen. Dieses besteht zumeist aus militärischen Plänen mit militärischen Aufstellungen, die über mehrere Wochen das tägliche Geschehen aufzeichnen. Mit den konkreten Manöverplänen und der richtigen Literatur erklärt diese Bachelorarbeit nicht nur mögliche Bedeutungen hinter der militärischen Ausstellung, sondern auch verborgene Gedanken von August dem Starken selbst.

Die Präsentation der sächsischen Armee in diesem einzigartigen kultur -militärischen Fest, hat zwei Ebenen; die primäre und die sekundäre. Das Hauptbedürfnis von August II., der seine starke geopolitische Position öffentlich demonstrieren wollte, bildete die primäre symbolische Schicht. Der Wille seine überlegenden Qualitäten und die Modernität seiner reformierten sächsischen Armee zu zeigen. Qualität und Modernität wurden präsentiert im Training, den Waffen und Equipment seiner sächsischen Soldaten, aber auch in der Art ihrer Manöver. Qualität und Modernität wurden bei der Ausbildung, der Bewaffnung und Ausrüstung der sächsischen Soldaten, aber auch bei den Manövrierarten dargestellt, denn gerade diese Manövriermethoden zeigten die Entwicklungsreife der sächsischen Armee.

Die Demonstrationen wurden systematisch für das Publikum angeordnet, für das es sensibel vorbereitet wurde. Von der Präsentation der grundlegenden Manöver und einzelner Truppenteile eskalierte die Präsentation an Umfang und Komplexität zu groß angelegten Armeebewegungen. Zeitgleich verlagerte sich innerhalb mehrwöchiger kulturell-militärischer Festlichkeiten die Präsentation von rein theoretischen, zu praktischen Demonstrationen. Zuerst gab es dazu eine Aufstellung der Armee in Kolonnen, Linien und defensiven Plätzen und später wurden diese in dynamisch simulierte Schlachten überführt, die Vielseitigkeit und Disziplin der sächsischen Armee zeigten.

Wie viele andere gesellschaftliche Bereiche frühneuzeitlicher Eliten war auch die militärische Repräsentation mit ästhetischen und künstlerischen Ausdrucksformen verbunden. So sehen wir auch in diesen „rein militärischen“ Demonstrationen den Einfluss der Geometrie und oft sogar des Theaters. Die Ordnung und Harmonie der militärischen Linien in solchen Vorführungen entsprachen auch der aufkommenden gesellschaftlichen Erwartung, den idealen Krieg zu kontrollieren und wissenschaftlich zu verstehen. Genau

das wird im Buch der Pläne deutlich gemacht. Die Verbindung zwischen dem, was erwähnt wurde, um gesehen zu werden, und dem, was im Buch steht, das nicht ungesehen bleiben kann. Ordnung und Erscheinung dieser Pläne in dieser Form sollte sicherlich die Qualitäten der sächsischen Armee zum Ausdruck bringen: Beherrschbarkeit, Macht und Modernität der zeitgenössischen Kriegsführung mit ästhetisch-künstlerischen Ansatz.

Die zweite Schicht militärischer Inszenierung muss als etwas verstanden werden, das die Armee – die selbst Macht und Prestige des Herrschers repräsentierte – zweitrangig darstellte. Es ist möglich einige der sekundären Symbole zu bestimmen, die von der sächsischen Armee in der Präsentation bei Zeithain getragen wurden. Anhand von Zeichen auf Militärfahnen ist es außerdem nicht nur möglich die symbolische Verbindung der sächsisch-polnischen Union zu erkennen, sondern auch die symbolische Förderung der kurfürstlichen Armee als königliche. Aufgrund des zur Schau gestellten Luxus und einer präzisen Logistik während des gesamten Festes zeigte man des weiteren, den wirtschaftlichen Reichtum Sachsens und die Verwaltungsfähigkeiten August des Starken. Darüber hinaus erinnerten möglicherweise jeden die errichteten türkische Zelte und militärische Schlachtordnung an August II. als Krieger und Heeresführer.

Wie die vorliegende Bachelorarbeit belegt, ist unbestreitbar, dass die Armeen in dieser Zeit auch ein Lebensort des frühmodernen Adels und in vielerlei Hinsicht ein zeitgenössisches Kulturphänomen waren. Spektakuläre Militärparaden und Präsentationen der Herrschermacht durch August II. beweisen dies.

Table 3.1 *Effective Strengths of Major European Armies 1650–1790*

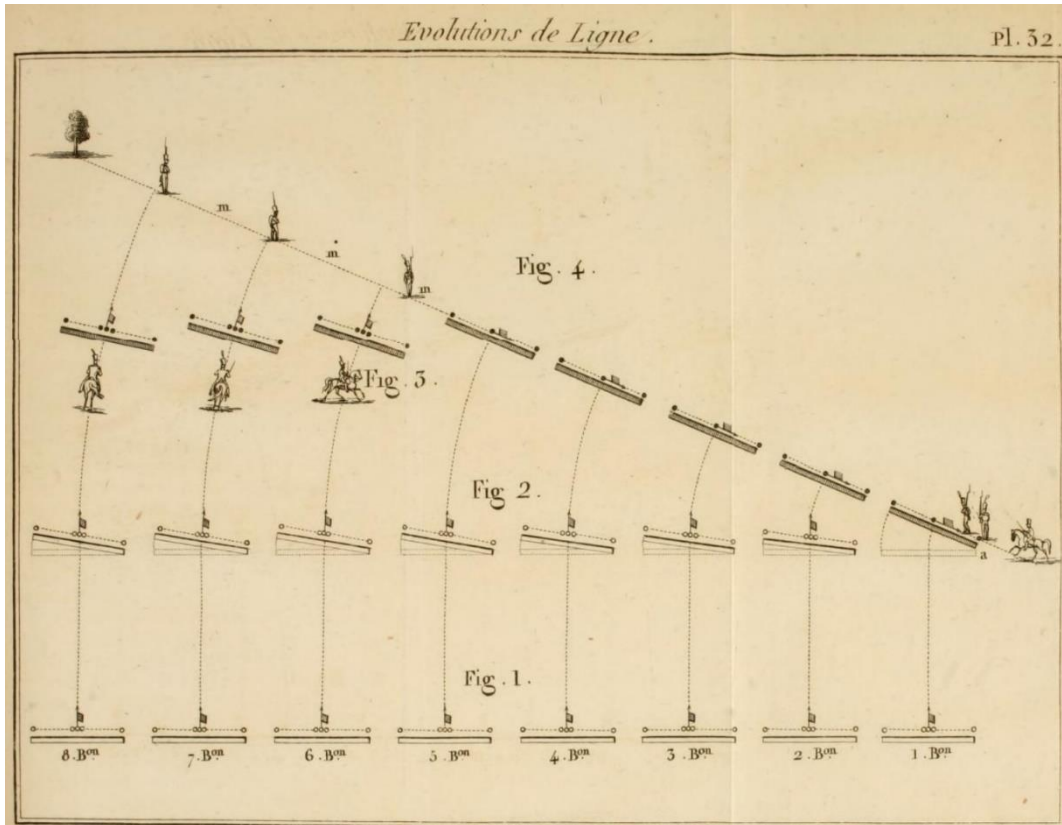
Year	France	Spain	Austria	Prussia	Other German states	Denmark–Norway	Sweden–Finland	Poland–Lithuania	Savoy–Piedmont	Dutch Republic	Britain
1650	125 000	100 000	33 000	800	15 000	–	50 000	10 400	18 000	30 000	70 000
1660	50 000	77 000	30 000	12 000	20 000	25 000	70 000	40 000	5 400	–	16 000
1667	85 000	30 000	60 000	14 000	58 000	25 000	–	–	–	70 000	15 000
1670/72	76 000	–	60 000	25 700	60 000	39 600	–	–	26 200	37 000	10 000
1675/78	253 000	70 000	60 000	45 300	120 000	44 000	63 000	66 000	6 000	70 000	15 000
1682/83	130 000	–	60 000	25 000	87 000	54 000	–	18 000	7 500	50 000	6 000
1688/90	273 000	30 000	70 000	29 000	87 000	32 000	65 000	38 000	8 670	50 000	43 000
1695/97	340 000	51 000	95 000	31 000	150 000	36 000	90 000	38 000	23 000	63 000	68 700
1702/05	220 500	20 000	100 000	40 600	170 000	32 000	110 000	35 000	26 550	74 500	71 400
1710	255 000	50 000	120 000	43 800	170 000	74 000	38 800	12 000	22 400	76 800	75 000
1714	150 000	–	130 000	46 000	120 000	74 000	50 000	20 000	22 500	–	16 400
1730	205 000	–	130 000	66 900	85 000	56 000	–	20 000	24 000	–	23 800
1735	309 400	–	200 000	76 000	150 000	56 000	–	20 000	43 000	–	34 400
1740	201 000	67 000	108 000	77 000	115 000	50 000	15 000	20 000	28 300	30 000	40 800
1745	345 000	–	200 000	135 000	150 000	50 000	–	20 000	55 000	90 000	53 100
1756	290 000	–	156 000	137 000	120 000	70 000	47 000	16 800	–	–	47 500
1760/61	347 000	59 000	201 000	130 000	165 000	70 000	53 000	20 000	–	36 000	99 000
1770	160 000	30 000	151 000	160 000	110 000	60 000	–	20 000	35 000	30 000	31 000
1789/90	136 000	85 000	314 800	195 000	106 000	74 000	47 000	20 000	24 000	36 000	38 600

Note

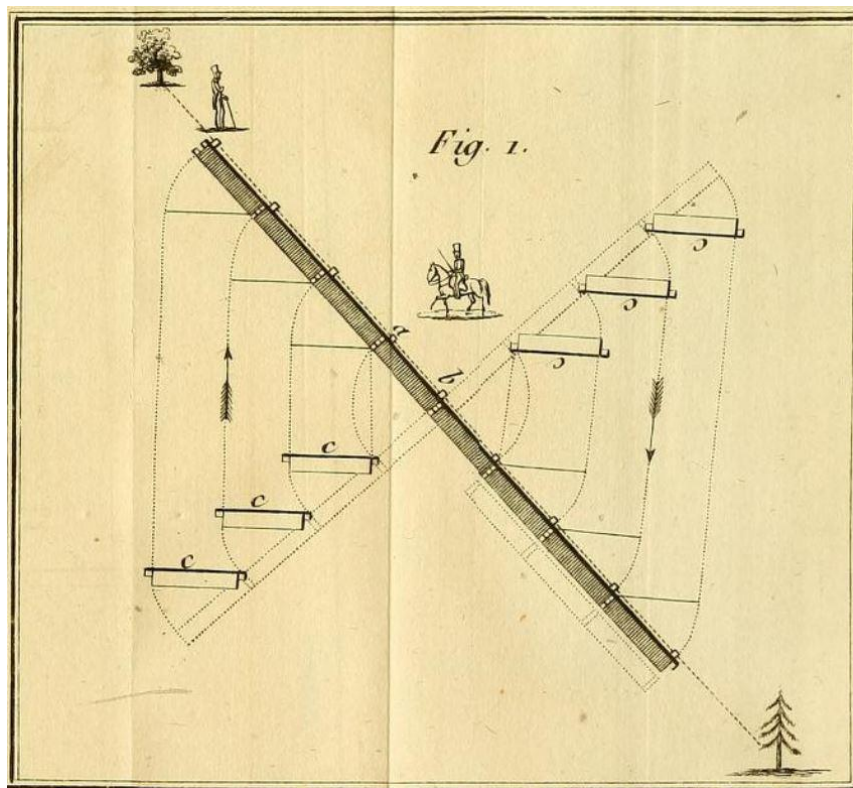
The table includes field and garrison troops but excludes militiamen and any colonial forces. Note that a sizeable proportion of most German (including Prussian after 1714) and Scandinavian establishments were given extended leave in peacetime. Regiments recruited outside the country but forming a permanent, integral element of the army are included, but foreign auxiliaries and subsidised allies, such as those hired by the British and Dutch, are excluded. Details for minor powers omitted from the table are patchy, but are as follows: (a) *Portugal*: official strength averaged 30 000 throughout the period, but only half were normally effective; (b) *Venice*: land forces averaged over 20 000 in 1650–1718 but many of these were foreign auxiliaries. Thereafter they declined to 6000; (c) *Naples–Sicily*: became an independent state after 1735, but most of its troops continued to be paid by Spain until 1748. Effective strength was around 25 000; (d) *Papal States*: apart from the brief war against Austria in 1708, strength rarely exceeded 5000.

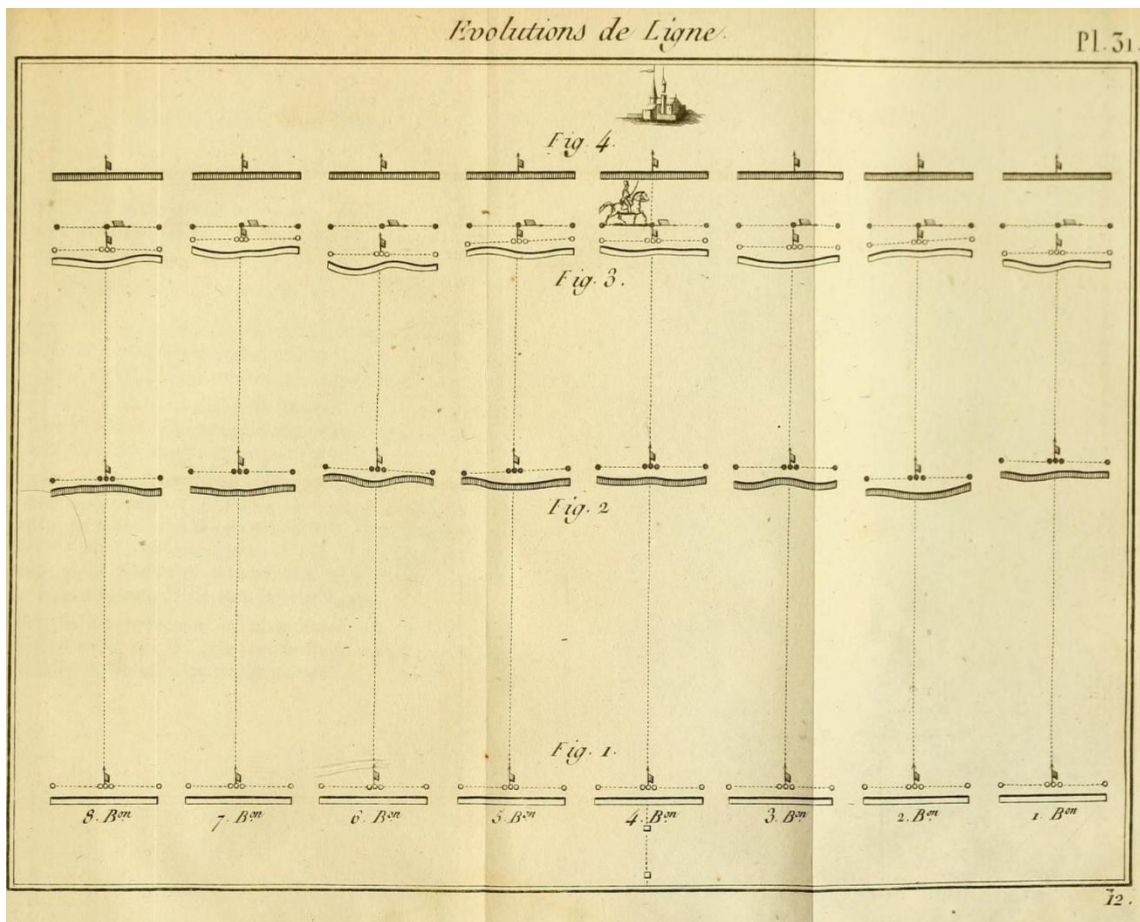
Příloha č. 4: Johann Alexander Thiele, Das Zeithainer Lager.

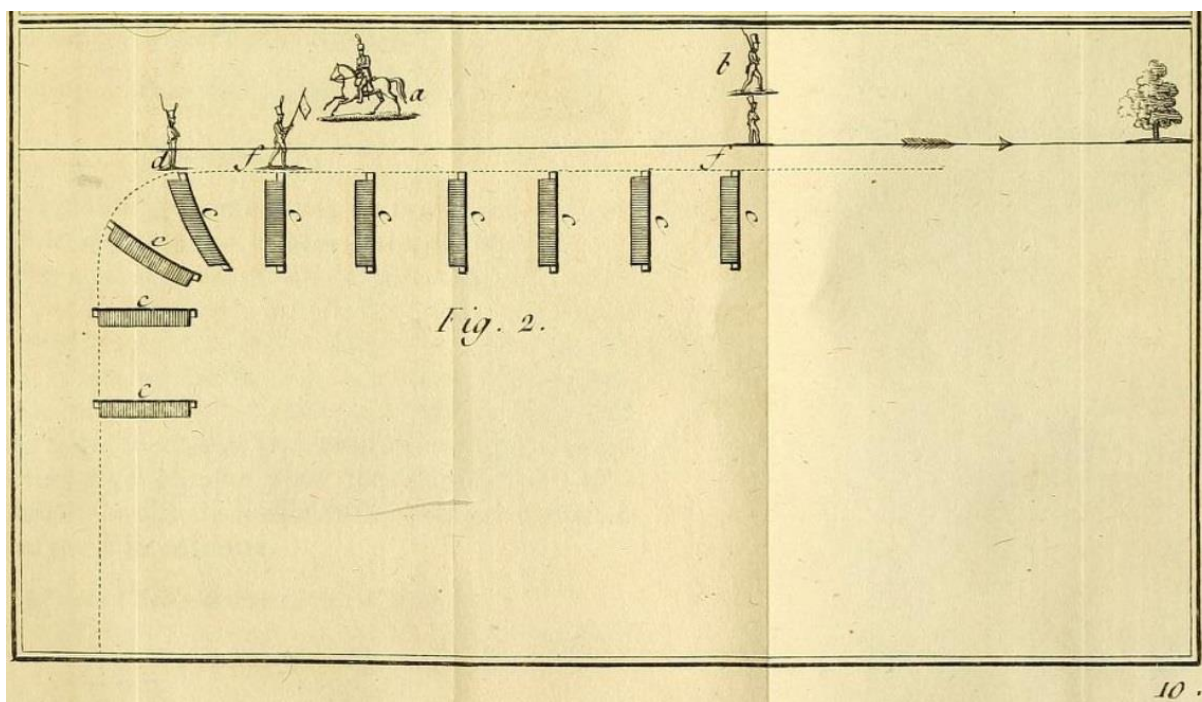
Příloha č. 5: Formování nově vytyčené linie.

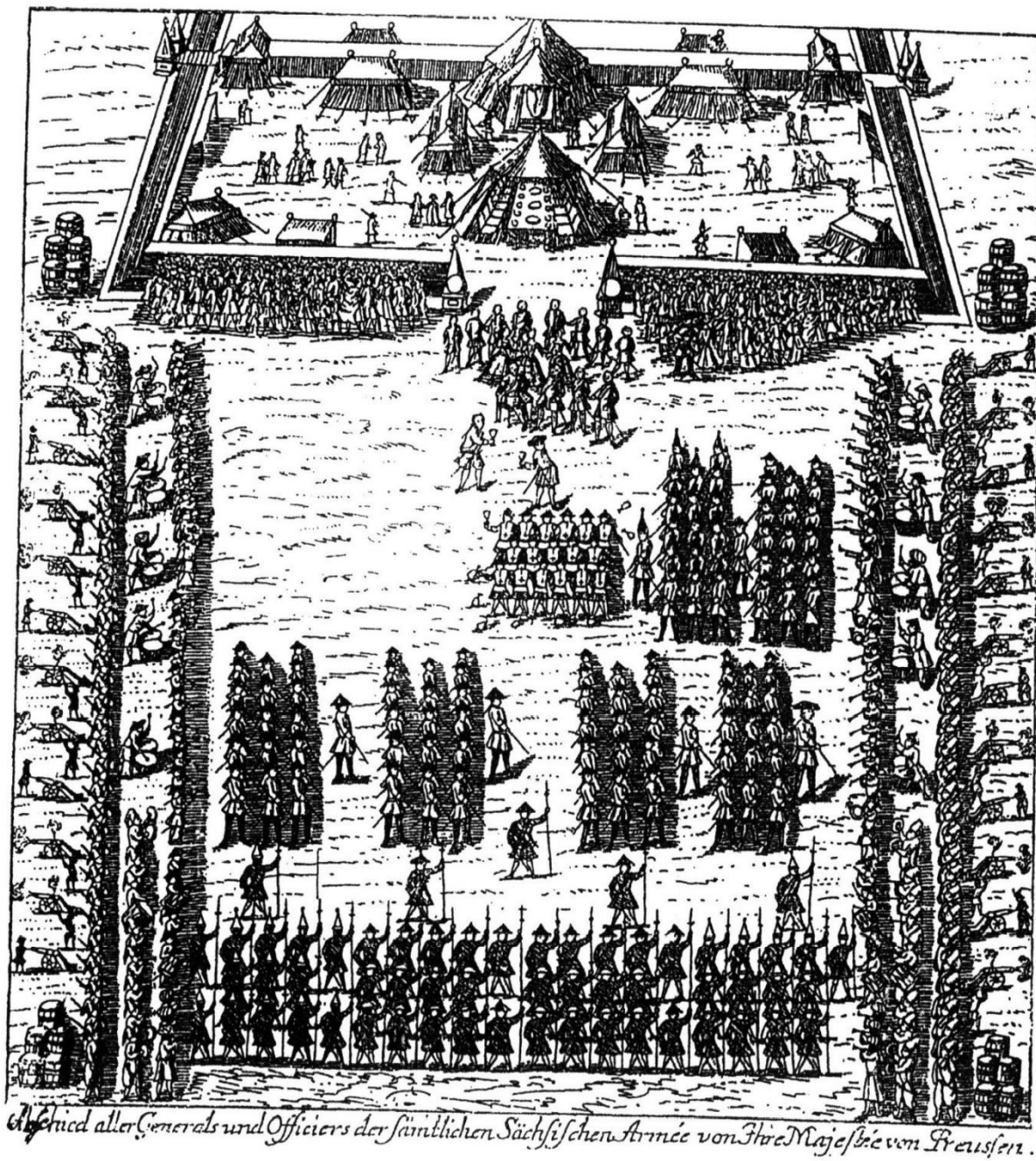
Příloha č. 6: Otočení batalionu.

Příloha č. 7: Přímý pochod několika batalionů.

Příloha č. 8: Změna směru pochodu batalionu po podjednotkách.

Příloha č. 9: Abschiedsparade der sächsischen Generale und Offiziere vor dem König von Preußen Friedrich Wilhelm I.

Příloha č. 10: Pierre Lenfant, Battle of Fontenoy.